

2011
ročník LIV

Těšínsko

vlastivědný časopis

číslo 4

2011
ročník LIV

Těšínsko

vlastivědný časopis

číslo 4

Obsah

„Stříbra Její knížecí milosti“ Stolní souprava Alžběty Lukrécie Těšínské podle inventáře z roku 1649 Radim Jež	1
Fryštátské bratrstvo sv. Jana Nepomuckého a jeho působení v 18. století – výrazná stopa svatojánského kultu na Těšínsku Veronika Chmelařová	10
Rothschildovy peníze... Milan Myška	16
Jakob Reichmann a Teschner Zeitung Edyta Żyła	21
Zbraně orientálního původu ve sbírkách Muzea Těšínska Martin Krůl	26
Čtyři nová chráněná území na Těšínsku Zbyšek Ondřeka	29
Těšínský muzejní sborník 4 Robert Heš	31
Z nové literatury (nejen) o Těšínsku Gabriela Chromcová – David Pindur	32
Města a obce Těšínska se představují Bohumín Veronika Chmelařová	33

Články v tomto periodiku jsou recenzovány nezávislými recenzenty.

Vydává Muzeum Těšínska v Českém Těšíně.

Adresa redakce:
Muzeum Těšínska, p. o., Hlavní tř. 15, 737 01 Český Těšín,
tel.: 558 761 216, fax: 558 761 223,
e-mail: muzeum@muzeumct.cz

Redakce:
Odpovědný redaktor: PaedDr. Zbyšek Ondřeka
Výkonný redaktor: prof. PhDr. Rudolf Žáček, Dr.
Tajemník redakce: PhDr. David Pindur
Redaktor: PhDr. Radim Jež

Redakční rada: PhDr. Karel Bogar; prof. PhDr. Mečislav Borák, CSc.;
prof. PhDr. Dan Gawrecki, CSc.; doc. PhDr. Blažena Gracová, CSc.;
doc. PhDr. Dušan Janák, Ph.D.; prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc.;
PhDr. Jaromír Kalus; prof. PhDr. Irena Korbelářová, Dr.;
doc. PhDr. Pavel Kouřil, CSc.; PhDr. Karel Müller;
RNDr. Miroslav Skarka; doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D.;
Mgr. Jiřina Veselská

Jazyková editace: Mgr. Lenka Bichlerová
Překlad resumé do anglického jazyka: Mgr. Lenka Mandryšová
Grafický návrh: Petr Tesař, UPGRADE CZ s. r. o., Ostrava
Odevzdáno do tisku: 22. 12. 2011
Výšlo: 30. 12. 2011
Tisk: Printo, spol. s r. o., Ostrava

Nevyžádané rukopisy, fotografie a kresby se nevracejí.
Za obsah článků zodpovídají autoři.
Při úpravě rukopisu je nutno řídit se pravidly zveřejněnými
na adrese: http://www.muzeumct.cz/pokyny_pro_autory/

Časopis lze zakoupit v Muzeu Těšínska v Českém Těšíně,
Pražská 3/14 nebo v jeho pobočkách: ve Výstavní síni Musaion
v Havířově, v Památníku životické tragédie v Havířově-Životicích,
v Kotulově dřevěnce v Havířově-Bludovicích,
v Archeoparku v Chotěbuzi-Podoboře,
ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Jablunkově,
ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Karvině-Fryštátě,
ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Orlové-Lutyni,
v Technickém muzeu v Petřvaldě a v Klubu Muzea Těšínska.
K dostání i v Gorolském turistickém informačním centru v Mostech
u Jablunkova.

Rozšiřuje vydavatel. Předplatné nebo jednotlivá čísla si lze
objednat na výše uvedené adrese či tel. č. 558 761 224.

Vychází čtvrtletně, cena jednoho výtisku je 40 Kč, celoroční
předplatné činí 160 Kč + poštovné. Členové Klubu Muzea Těšínska
získávají časopis v rámci ročního členského poplatku 200 Kč.

Identifikační číslo: ISSN 0139-7605
Evidenční číslo MK ČR: E 11319
Podávání novinových zásilek povoleno Oblastní poštou v Ostravě
č. j. 2726/92-P/1 ze dne 30. 11. 1992.

„Stříbra Její knížecí milosti“

Stolní souprava Alžběty Lukrécie Těšínské podle inventáře z roku 1649

Radim Jež

Přestože rod těšínských Piastovců odehrával bezmála 400 let nezanedbatelnou roli ve slezských, a potažmo i středoevropských dějinách, shodou řady okolností se z původního vybavení jejich rezidenčního sídla prokazatelně dochovalo pouze několik předmětů, z nichž je dnes většina uložena v Muzeum Śląska Cieszyńskiego. Jde např. o soubor keramických dlaždic z období vlády knížete Přemysla II. (1418/1420–1477), hedvábný prapor s vyobrazením zlaté korunované orlice ve vavřínovém věnci a datací 1605, jenž patřil veliteli císařských jednotek Adamu Václavovi (1574–1617), okenní výplň s podobným motivem z roku 1611, komorový kachel se zelenou glazurou a vrocením 1625 či raně barokní kabinet s 55 šuplíky, který je odborníky obvykle považován za součást majetku poslední piastovské kněžny Alžběty Lukrécie (1599–1653).¹ O tom, že se v útrobách těšínského zámku nacházely opravdové skvosty gotického, renesančního, manýristického i raně barokního umění a uměleckého řemesla, není nutno pochybovat. Tuto skutečnost nám ostatně potvrzují

torzovitě dochované archivní prameny. K jedním z nich patří inventář stolní soupravy kněžny Alžběty Lukrécie, který nechala pořídit v červenci 1649.² Dříve, než si představíme jeho obsah a význam, bude nutné objasnit si události z poloviny 40. let 17. století, kdy obyvatelé Těšínska již po několikáté zažívali útrapy tehdejšího největšího mezinárodního konfliktu – třicetileté války. Řádění švédských i císařských vojsk se podepsalo mj. na devastaci a postupném zániku rozsáhlé knížecí rezidence,³ jež se rozprostírala na nevysokém vrchu nad tokem řeky Olzy. S tím souvisely i ztráty movitého inventáře, zčásti zničeného a zčásti rozkradeného.

Velká ofenziva švédské armády pod vedením generála Jana Kryštofa Königsmarcka byla zahájena na počátku roku 1645. Po několika měsících bylo zřejmé, že po obsazení Dolního Slezska se jednotky budou dále posunovat na jihovýchod a jejich cílem se stane oblast Těšínského knížectví a zejména snaha ovládnout strategické cesty vedoucí přes Jablunkovský průsmyk, který byl strážěn systémem vojenských opevnění. I když

Mědiryt Daniela Meisnera (1585–1625) s celkovým pohledem na město Těšín od jihozápadu, který vyšel v díle Sciographia Cosmica vytištěném v norimberské tiskárně Paula Fürsta v r. 1637. Přestože se autor snažil zachytit reálnou podobu města, pojetí některých staveb je dosti zjednodušené, což platí i o knížecí rezidenci (schází celá zástavba tzv. Dolního zámku), Muzeum Těšínska

Osmiboká dlaždice (průměr 36 cm, délka hrany 14 cm) nalezená při amatérských archeologických výzkumech ve studni pod sakristií kostela sv. Kříže v Těšíně v r. 1969, který sloužil jako soukromá kaple kněžny Alžběty Lukrécie. Z původního dláždění se dochovalo 91 různě velkých fragmentů s vyobrazením korunované těšínské orlice, iniciálami EL HZT (Elisabeth Lucretia Herzogin zu Teschen) a datací 1648, rekonstrukce, Muzeum Śląska Cieszyńskiego

kněžna Alžběta Lukrécie usilovala pomocí dislokace císařských oddílů zabezpečit své území, převaha okupantů byla nad její síly. Marně se domáhala podpory ze strany nejvyššího slezského hejtmána Jiřího Rudolfa Lehnicko-Břežského (1595–1653) i panovnického dvora, jimž pravidelně zasílala zprávy o neutěšené situaci, která nastala na jaře a v létě 1645.⁴

Mezitím Švédové obsadili důležitá hornoslezská centra – Opolí, Krnov a Hlubčice – a před blížící se zimou stahovali část svých jednotek do nitra Těšínského knížectví.⁵ Dne 18. října 1645 Alžběta Lukrécie informovala Jiřího Rudolfa, že Königsmarckova armáda miní v nejbližších dnech obsadit Bohumínské a Fryštátské panství.⁶ Dopis byl psán v nočních hodinách a z jeho dikce i formální úpravy lze vyčíst paniku, jež nastala v komnatách knížecí rezidence. Piastovna musela jednat rychle a rázně, což jí ostatně nebylo cizí. Stačí, když připomeneme, jakým způsobem se vyrovnala se svým dominantním mužem Gundakarem z Lichtenštejna (1580–1658) a jak se prosadila v samostatném řízení knížectví. Dvacet let již žila odloučena od právoplatného manžela, kterému nedovoľovala zasahovat do svého soukromého ani veřejného života.⁷ Jakmile se kněžna dozvěděla o postupu okupantů, vydala sérii nařízení, v nichž poddaným rozkázala přispěchat na pomoc ohroženému centru knížectví. V jednom z rozhodnutí se mj. píše, aby „zámek náš Těšín jak nejlépe býti může opatřen a proviantován byl“, proto „potřeba ukazuje [...] sto robotného lidu ihned k takové robotě na zámku našem činiti, item deset vozův ku vození dříví k šancem, item deset maldrov [cca 20 000 l] rži, item dvanácte kop dříví ku palesádům a jedno sto sáhův [cca 230 m³] dříví k pálení, item patnácte centnířův luntův [cca 800 kg doutníků]⁸ a šest beček soli, item jedno sto čtyry funtovních kulí ku kušom a k tomu 80 mušketírům [...] ihned po přečtení toho patentu na zámek náš Těšín vypravíte“.⁹ Nejenže se mělo posílit opevnění knížecí rezidence a doplnit proviant, ale i připravit nezbytné potřeby k odjezdu Alžběty Lukrécie. Do truhel bylo shromážděno to nejcennější a nejdůležitější, bez čeho kněžna nemohla v exilu pobývat. Nebylo však technicky možné vyvézt zcela všechno vnitřní vybavení zámku, jistě se jednalo pouze o dílčí, velmi malou část. Tu tvořilo např. luxusní stolní nádobí a kněžniny osobní předměty. Jelikož spád událostí nabral velmi rychlé tempo a nepřátelé hrozili, že každým dnem obsadí zbylou část knížectví, rozhodla se Alžběta Lukrécie 23. října 1645 Těšín opustit.¹⁰ Její dvůr (včetně mnoha těšínských šlechtických rodin)¹¹ našel útočiště v 60 km vzdálených Kětech. Toto malé městečko s přibližně 900 obyvateli se nacházelo na území Polského království

a náleželo přímo tamějšímu panovníkovi. Pro kněžnu to nebylo prostředí neznámé, neboť zde pobývala již dříve; např. ve druhé polovině roku 1642,¹² kdy Švédové obsadili Těšín, nebo naposledy v lednu 1645.¹³ Jelikož se v Kětech nenacházelo žádné odpovídající šlechtické sídlo, ubytovala se v hostinci místního měšťana Celestýna Lorenczowského.¹⁴

Pouhé tři dny po odjezdu kněžny se na levobřežním předměstí Těšína objevily švédské jednotky plukovníka Jana Reichvalda a záhy obklíčily celé město. Hradní vrch, strážný kapitánem Michalem Ebertem (někdy uváděn jako Eberech), jenž měl k dispozici slabě vyzbrojenou nepočetnou posádku složenou z 80 mušketýrů, 30 mladých měšťanů a 30 Valachů,¹⁵ se podařilo Švédům obsadit 28. října 1645. Kapitán Ebert poté, co zjistil, že mu brzy dojde munice a že část posádky v noci dezertovala, kapituloval.¹⁶ V zámku se usadilo 120 švédských vojáků, kteří se nevybíravým způsobem chovali k obyvatelům města a ohled nebrali ani na vnitřní vybavení knížecí rezidence. Kněžna z Kět s obavami sledovala jejich počínání, avšak ani po několika intervencích u generála Königsmarcka ke zlepšení situace nedošlo.¹⁷

Švédové město beztrápně plundrovali až do března následujícího roku, kdy pod hradby těšínského zámku dorazily tři pluky císařských jednotek pod vedením Matyáše Dewaggiho. Téměř bez boje se podařilo osvobodit město, avšak Hradní vrch odolával. Více než sedm týdnů probíhalo ničivé bombardování piastovského sídla, podkopávání opevnění a destrukce mohutných náloží. Švédové se vzdali 21. dubna 1646.¹⁸ O čtyři dny později se Alžběta Lukrécie vrátila z Kět,¹⁹ aby na vlastní oči spatřila zkázu, jež po nezvaných hostech zůstala. Zámek byl značně poničen, a proto musela pár květnových dnů strávit na svém statku v Horní Ustroni,²⁰ který zakoupila v roce 1633.²¹ Poté se přestěhovala do Jablunkova, kde pobývala od 24. května 1646 až do konce února 1647.²² Poněvadž Švédové téměř přesně po roce opět zahrozili a zabrali Těšínsko,²³ kněžna raději znovu utekla za hranice do Polska. Ve vsi Łodygowice nedaleko Żivce ji v dubnu a květnu 1647²⁴ hostil na svém nově postaveném a dobře opevněném zámku Stanisław Warszycki (1599–1681), maršálek korunního tribunálu, senátor a mazovský vojevoda.

Do sídelního města se Alžběta Lukrécie vrátila 31. května 1647 a setrvala zde až do poloviny září.²⁵ Její novou rezidencí se v Těšíně stala trojice domů na rohu náměstí a ulice vedoucí k tehdejší Horní bráně (dnes Rynek 17, 18 a Jana Leopolda Szersznika 3), které si koupila již v letech 1640–1641 od dvou místních měšťanů a šlechtice Jana Skočovského z Kojkovic za celkovou částku 2 666 tolarů a 20 grošů.²⁶

Tyto tři nemovitosti však bylo nutné podle kněž-
niných potřeb ještě stavebně upravit, a proto se
v dochovaných pramenech jako místo jejího
pobytu i nadále vyskytuje Jablunkov: 18. září
1647 až 25. listopadu 1647²⁷ a 13. ledna 1648
až 7. března 1648.²⁸ Poslední fáze adaptace inte-
riéru domů na těšínském náměstí proběhla v roce
1648, což nám potvrzují při archeologických
nálezech objevené dlaždice s erbem poslední
Piastovny, který doplňují její iniciály a zmí-
něná datace. Spolu s dlaždicemi byly nalezeny
i fragmenty kachlů s podobnými motivy.²⁹ Podle
dochovaných pramenů lze potvrdit, že Alžběta
Lukrécie v tomto novém sídle trvale pobývala až
od června 1649³⁰ a prožila zde poslední čtyři roky
života († 19. května 1653). Celková velikost tří
domů se však kněžně nezdála dostačující, a proto
k nim ještě 2. srpna 1649 dokoupila menší pří-
lehlou nemovitost za 400 tolarů.³¹ Šlo o tzv. Ber-
gerovský dům, ve kterém si nechala zřídit pri-
vátní kapli.³²

Záhy po přestěhování musela být vypracována nová evidence majetku. Kněžna nařídila, aby její personál sepsal rovněž cenné předměty stolního nádobí. Šlo o obvyklou zákonnou praxi, která se prováděla zejména při výraznějších změnách, např. převodech majetku, úmrtí vlastníka či z ryze praktických důvodů (evidence, odhad jmění ad.).³³ Z prostředí české šlechty známe několik inventářů luxusního stolního nádobí, stříbrných a zlatých šperků a dalších drahocenných předmětů hmotné kultury. Za zmínku stojí soupis takovéto kolekce z majetku Lucie Otýlie Slavatové z Hradce (1582–1633), manželky nejvyššího kancléře Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka, jenž byl pořízen v letech 1604 a 1633, nebo jedinečně dochovaný ilustrovaný inventář z července 1647, který nechala sestavit první manželka Václava Eusebia Popela z Lobkovic Johana ze Žlunic († 1650).³⁴ V něm bylo zapsáno 425 kusů stříbrného a pozlaceného nádobí, každý předmět byl navíc zdokumentován precizním nákresem.³⁵ Po slezských knížatech z období raného novověku se pramenů této povahy mnoho nedochovalo. Snad nejpodrobněji byl zpracován inventář kněžny Barbory Braniborské (1527–1595), manželky Jiřího II. Břežského. Na samém sklonku 16. století vlastnila ovdovělá Barbora množství luxusních oděvů z damašku, brokátu, sametu a atlasu (44 položek), stříbrného a pozlaceného stolního nádobí (8 sad), ozdob hlavy a broží (12 kusů), řetízků (17), prstenů (16) a různých „klenotů“ s drahokamy (30), ozdobných pásů (3), perlových náhrdelníků (19) a čepců prošívaných zlatem (4).³⁶

Jelikož většina cenných předmětů denní potřeby (zvláště nádobí) byla vyrobena ze stříbra (často zlaceného), prostory určené k jeho uložení

Bohatě zdobený zlacený pohár s víkem, jejíž korunu tvoří granátové jablko. Pohár vznikl v norimberské zlatnické dílně ve druhé polovině 16. století a patřil do majetku rodu Lobkoviců. Nákres pochází z ilustrovaného inventáře jejich stříbrnice, který byl pořízen v r. 1647, Braun, Edmund Wilhelm: *Die Silberkammer eines Reichsfürsten* (Das Lobkowitz'sche Inventar). *Werke deutscher Goldschmiedekunst der Spätgotik und Renaissance*. Leipzig 1923

se naopak dovídáme, že „stříbra Její knížecí milosti“ byla uskladněna ve dvou rozměrných skříních s policemi potaženými modrým sukem, a to patrně v jednom pokoji domu na těšínském náměstí. Ve stříbrnicích bývalo uloženo i běžné cínové nádobí, jehož počty daleko převyšovaly luxusní část výbavy.

Narozdíl od seznamu lobkovické stříbrnice je piastovský inventář dosti skoupý při popisu jednotlivých předmětů, kterých eviduje v 64 položkách celkem 337, přičemž tento počet značně navyšují sady příborů, talířů a mís. Při detailnějším rozboru se tak výrazně komplikuje určení provenience, stáří i způsob nabytí. Je pravděpodobné, že šlo pouze o dílčí část souboru shromážděného především za života kněžny Alžběty Lukrécie. V opačném případě by kolekce musela být daleko početnější, neboť obvykle vznikala (jak dokládají inventáře nejrůznějších českých šlechticů z konce 16. a počátku 17. století) jako ucelená sbírka po několika generacích a její užitná hodnota se později proměňovala tak, že se v nich stále více snoubila starobylost daného rodu (tedy výrazový prostředek společenské reprezentace a životního stylu) i vhodným způsobem tezauroval jeho majetek. Spontánně, či cíleně se na renesančních a zřetelněji pak barokních aristokratických dvorech rozvíjely sbírky uměleckých děl, jejichž hodnota s postupem času výrazně narůstala.⁴¹

Mezi nejceněnější kusy nádobí patřily *poháry* a *číše*. Jejich vysoká pořizovací cena byla dána náročností zpracování a značnou spotřebou materiálu použitého k výrobě – většinou stříbra, které se dále pozlacovalo a doplňovalo drahokamy

a perlami. V období renesance, manýrismu a raného baroka nabývaly různých stylových forem, jež odpovídaly možnostem použití (svatební, vítací /vilikum/ aj.) a druhu nápojů (na víno /Weinbecher/, pivo /Bierbecher/).⁴² Poháry se do stříbrnic dostávaly většinou jako svatební nebo křestní dary. To bylo obvyklé i u posledních těšínských Piastovců. Například novomanželé Václav III. Adam (1524–1579) a saská kněžna Sidonie Kateřina (asi 1550–1594) obdrželi v roce 1567 pohár od krnovské⁴³ i brežské městské rady,⁴⁴ jejich syn Adam Václav byl podobným darem v hodnotě 618 zl. poctěn v roce 1595 panovníkem Rudolfem II., jenž jej objednal u norimberských zlatníků. Podobně postupoval i Matyáš Habsburský o 21 let později, kdy se na těšínském zámku vdávala Anna Sidonie (1598–1619) za vorarlberského hraběte Jakuba Hanibala II. z Hohenemsu (1595–1646).⁴⁵ Lépe, než výše uvedené příklady, pohár jako formu daru osvětluje soupis prezentů, které dostal Fridrich IV. Lehnický (1552–1596) a jeho první manželka, těšínská kněžna Marie Sidonie (1572–1587), v roce 1587. Z celkového počtu 70 darů bylo pozlacených pohárů s víkem 57 (mj. po jednom kusu i od těšínských stavů a městské rady).⁴⁶

Zdali Alžběta Lukrécie vlastnila některý ze 47 pohárů uvedených v inventáři po svých předcích, není možné prokazatelně říci. Jeden z nich (viz příloha č. 22) byl sice zdoben aliančním erbem, nevíme však jakým. Ze stručného popisu vyplývá, že se ve většině případů jednalo o výjimečné zlatnické práce. V soupise nalezneme i tehdy módní tvorbu – pohár ve tvaru lodě (č. 58) – která byla v oblibě zejména na rudolfinském dvoře, a proto nemohla chybět ani v službách tuzemské aristokracie. Vyráběly je věhlasné dílny v Norimberku, Augsburgu či Bratislavě.⁴⁷ Číše a koflíky k připitku tvořily rovněž stylové soupravy až o 11 kusech (č. 61) a používaly se zvláště při slavnostech a hostinách⁴⁸ pořádaných kněžnou na svém dvoře. Mohlo jít o svatby dvorských úředníků či sprátených šlechticů.

Nápoje byly na kněžnin stůl přinášeny v *konvicích* a různých *lahvích*. Zde se neuplatňovalo pouze stříbro, ale i kameninové materiály (serpentinit, č. 7). Aby podávané víno mělo správnou teplotu, bylo během stolování uloženo ve velké stříbrné *chladicí dóze* (č. 63). Při servírování pokrmů se používaly různé druhy velkých *mís* i menších *misek*, na nichž se podávalo maso, přílohy, ovoce a cukrovinky. Mísy zdobily heraldické symboly saských kurfiřtů a rodu Lichtenštejnů. Podobně jako u již zmíněných lobkovických a slavatovských kolekcí, na kterých byly ztvárněny erby příbuzensky spjatých knížat z Minsterberku, pánů z Házmburka, Oppersdorfu,

Stříbrné a zlacené mísy, konvice a koflíky z ilustrovaného inventáře lobkovické stříbrnice zdobené rožmberskými (č. 85, 87, 95–99) a braniborskými (č. 88–94) erby, Braun, Edmund Wilhelm: *Die Silberkammer eines Reichsfürsten* (Das Lobkowitz'sche Inventar). *Werke deutscher Goldschmiedekunst der Spätgotik und Renaissance*. Leipzig 1923

Rožmberků, Pernštejnů, Salmů a dalších,⁴⁹ se tyto motivy objevily i na servisu Alžběty Lukrécie. V případě saského erbu na pozlacené kredenčové míse můžeme teoreticky uvažovat o tom, že nádoba pocházela od její babičky, sasko-lüneburské kněžny Sidonie Kateřiny. Naopak rozluštit původ misek s lichtenštejnským znakem je prosté. Sadu jednadvaceti kusů obdržela Alžběta Lukrécie jako část svatební výbavy od svého manžela Gundakara z Lichtenštejna. Poté, co ho v roce 1625 nadobro opustila a přestěhovala se z Moravského Krumlova zpět do rodného Těšína, si s sebou přivezla i nádobí. Kromě mís patřily do kolekce s erbem Lichtenštejnů rovněž *talíře, svícny a kadidelnice*. Do těchto předmětů byl jako demonstrace a reprezentace urozenosti vyryt Gundakarův znak – čtvrcený štít s hrotem vsunutým mezi spodní pole a se středním štítkem, v němž byl umístěn původní rodový erb. Je zajímavé, že manžel Alžběty Lukrécie užíval pro zdůraznění své prestiže a výsostného postavení znaků zemí, jichž nebyl bezprostředním držitelem, ale které patřily do rodového vlastnictví bratra Karla (1569–1627) a jeho potomků. Jednotlivá pole jeho erbu se tak skládala ze znaku Slezska, Kueringu, Opavska, Těšínska a Krnovska.⁵⁰ Karel i Gundakar z Lichtenštejna byli štědrými podporovateli umění, objednávali si nejlepší malíře a architekty, nemalé prostředky vydávali za práci norimberských a augsburských zlatníků.⁵¹ Dobře to dokládá stříbrnice prvně jmenovaného na zámku ve Valticích, v níž se nacházelo 900 přepychových předmětů. Některé z nich a mnohé jiné ze staršího i mladšího období jsou dnes uloženy v lichtenštejnském muzeu ve Vídni a Vaduzu.⁵² V inventáři však není ani jedna zmínka o užití piastovského erbu – korunované zlaté orlici v modrém poli. Lze to vysvětlit tím, že šlo o „běžný“ znak „domácího rodu“, jenž pisatel soupisu nepovažoval za nutné nijak zvlášť zdůraznit.

Na stole těšínské kněžny nemohly chybět *solničky*, které jsou v soupisu uvedeny čtyři. Nescházela ani nádoba na máslo (*máselnička*) či v tomto období stále ještě výjimečně se vyskytující *cukřenka*, neboť cukr byl relativně drahým luxusním pamlskem pro nejbohatší. Podával se v podobě homolí nebo se z něj vyráběly bonbony s různou příchutí (mandlovou, hřebíčkovou, zázvorovou, skořicovou aj.).⁵³

Nedílnou součástí servisu Alžběty Lukrécie byl příbor. V inventáři jsou nejpočetněji zastoupeny *lžíce* (65 kusů), což dokládá fakt, že i v polovině 17. století byl tento typ nástroje k jídlu nejpoužívanější. Jde jak o solitérní kusy se speciálním podnosem (č. 56), tak o čtyřtuctové soubory (č. 32). Podoba lžíce se v tomto období výrazně proměnila, což bylo dáno způsobem

Zlacené konvice a koflíky na víno a pivo s bohatým zdobením. Tyto cenné předměty se dědily z generace na generaci – podle dochovaných erbů na vících se do lobbkovické kolekce dostaly jako dědictví Polyxeny z Pernštejna (1566–1642). Erb na konvici č. 21 odkazuje na jejího prvního manžela Viléma z Rožmberka (1535–1592) a znak na víku konvice č. 23 na rod pánů ze Salmu, kteří byli v polovině 16. století příbuzensky spjati s Pernštejnými a Popely z Lobkovic. Po smrti Viléma z Rožmberka se Polyxena provdala za Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic (1568–1628), Braun, Edmund Wilhelm: *Die Silberkammer eines Reichsfürsten (Das Lobkowitz'sche Inventar). Werke deutscher Goldschmiedekunst der Spätgotik und Renaissance. Leipzig 1923*

Bohatě zdobená pažba lovecké pušky (tzv. *těšíňky*) zhotovené mezi lety 1640–1650 v Těšíně. Podle odborníků měla být určena Karlu Eusebiovi z Lichtenštejna (1611–1684), avšak použitý erb patří patrně jeho strýci Gundakarovi, manželovi těšínské kněžny Alžběty Lukrécie, Kruczek, Jan: *Rusznikarstwo szkoły cieszyńskiej. Pszczyna 2001*

Sada trojdílného příboru v koženém pouzdře zdobeném zlatotiskem, střední Evropa, polovina 17. století. Osmihranná rukojeť nože (celková délka 21 cm) a dvouzubé vidličky (20 cm) je zhotovena ze žlutočerveného jaspisu, lžíce (16 cm) je skládací. Alžběta Lukrécie měla obdobné příbory v pouzdře z téhož materiálu celkem tři (č. 38–40), Vokáčová, Věra: *Nože, lžíce, vidličky ze sbírek Uměleckoprůmyslového muzea v Praze. Praha 1981*

stolování. Ve středověku měla okrouhlý mělký list a krátkou rukojeť na šířku dlaně, takže se svírala v pěsti. S renesanční a manýristickou kulturou a častějším podáváním polévky se list stával oválným a hlubším, rukojeť se výrazně prodloužila, a proto se mohla lžíce držet obdobně jako dnes.⁵⁴ Dvě velké lžíce (č. 64), jež uvádí inventář těšínské kněžny, sloužily k nabírání omáček.

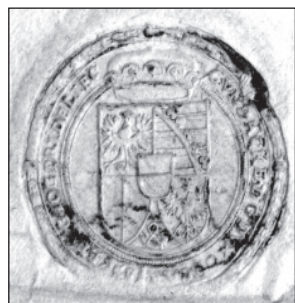
Měnil se i vzhled *nože*, jehož čepel se postupně zaoblovala, neboť již primárně nesloužila k napichování masitých pokrmů. Tuto funkci na počátku raného novověku začala přejímat *vidlička*, která se předtím používala výhradně v kuchyních při přípravě jídla. Vidlička byla dvouzubá, v baroku se uplatňovala se třemi zuby. Od konce 16. století se objevovala na jídelních stolech nejurozenější vrstvy obyvatelstva a její obliba je přisuzována potřebě neušpinit si bílé renesanční okruží a široké raně barokní límce.⁵⁵ Některé výzkumy naopak potvrzují, že se zavedením vidličky mělo předejít nepříjemnému pocitu umaštěných prstů.⁵⁶ Alžběta Lukrécie vlastnila sadu 11 vidliček a 15 nožů se stříbrnými střenkami. Kolem poloviny 17. století se tak i na dvoře těšínských Piastovců sjednocuje lžíce, nůž a vidlička v jeden kompaktní celek. Nejcenější kusy ze vzácných křemičtanů či tepaného zlata byly uschovány v pouzdrech, která se vyráběla obvykle z kůže, dřeva, bronzu, stříbra nebo i vzácněji ze slonoviny.⁵⁷ Jedno pouzdro s nožem z jaspisu a vidličkou a lžící ze zlata darovala Alžběta Lukrécie své dceři Marianě (1621–1655). Pro srovnání uvádím, že stříbrné příbory ve výbavách polských královen z druhé poloviny 16. století nebyly ještě tak početně zastoupeny. V inventáři Hedviky Jagellonské (1513–1573) se nacházelo 35 lžic a deset nožů (ani jedna vidlička!), Kateřina Habsburská (1533–1572), manželka krále Zikmunda II. Augusta, vlastnila deset lžic, čtyři nože a osm vidliček.⁵⁸

Zvýšené nároky na osobní hygienu, které podobně jako uplatnění vidličky při stolování nalezly své pevné místo v životě šlechty až

v renesanci, vedly k tomu, že si během jídla i po něm utírali ruce i ústa ručníky a ubrousky z damašku.⁵⁹ K mytí rukou kněžna používala pozlacená přenosná *umyvadla s konvicemi* na vodu. V malém kovaném pouzdře měla uschovány *lazebnické* a „noční“ *potřeby* a v další krabičce *medikamenty* z apatyky svého dvorního lékaře Kristiána Kunratha.⁶⁰ Během mrazivých nocí zpříjemňovalo kvalitu spánku stříbrné *ohřívadlo do postele* (č. 31), jež se plnilo horkou tekutinou, a ta po dostatečně dlouhou dobu nahřívala kněžnino lože. Naopak ohřívadla na principu doutnajícího dřevěného uhlí se používala k udržování teploty pokrmů servírovaných na mísách přímo v hodovních síních.⁶¹ Do inventáře byly zaneseny i blíže nespecifikované psací potřeby.

Po stručné charakteristice obsahu inventáře zbývá ještě zodpovědět otázku proveniencí „stříber“ kněžny Alžběty Lukrécie a osudu kolekce po její smrti. Jak již bylo výše naznačeno, luxusní poháry, konvice a mísy se do sbírek české, moravské a slezské aristokracie dostávaly většinou z Norimberku či Augsburgu, kde působili nejzručnější zlatníci,⁶² jejichž práci obdivovali známí mecenáši umění i členové panovnických rodů. Stříbrné a zlatené nádoby z jejich produkce se v raném novověku stalo oblíbenou formou daru při oficiálních státnických delegacích⁶³ a různých šlechtických slavnostech. Z torzovitě dochovaných pramenů se dovídáme, že služeb norimberských zlatníků využívali i těšínské Piastovci. Kníže Adam Václav si u nich v roce 1616 objednal „*klenot za osmnácteset zlatých slezských*“ jako svatební dar pro svou dceru Annu Sidonii.⁶⁴ Podobně postupovali i Lichtenštejnové, z jejichž sbírek byla částečně složena rovněž stříbrnice Alžběty Lukrécie. Ta nakupovala nádobí k vlastní potřebě bezpochyby od těšínských zlatníků, kterých ve městě působila již od první poloviny 16. století celá řada.⁶⁵ Za vlády poslední těšínské Piastovny patřil k těm nejzručnějším Kristián Feber († po 1664) a Kryštof Berger († po 1662), jenž pracoval v knížecí mincovně a byl autorem razidla s jediným dochovaným portrétním vyobrazením Alžběty Lukrécie.⁶⁶ Plechové a cínové nádoby pro zámeckou kuchyni vyráběli členové místního hrnčířského cechu, jimž kněžna za „*herce k potřebě zámecké*“ z let 1632–1653 zůstala po smrti dlužna 333 tolarů.⁶⁷ Nezaplacené pohledávky měla i vůči kováři, který dodal 18 svíců „*k veselí knížecímu*“⁶⁸ čili ke svatbě dcery Mariany s Jindřichem Vilémem Šlikem z Pasounu († 1655), jež se konala i přes značný nesouhlas budoucí novomanželky s direktivou otce Gundakara z Lichtenštejna v listopadu 1652 v Těšíně.⁶⁹

Není zcela jasné, co se stalo se stříbrnicí po Alžbětině smrti. Kněžna zemřela po kratší

Pečeť pod papírovým krytem Gundakara z Lichtenštejna přitlačena k dopisu jeho manželce Alžbětě Lukrécie, který byl odeslán 2. ledna 1630. Pečetní pole vyjadřuje Gundakarovu titulaturu: „Gundakar, z Boží milosti ve Slezsku vévoda opavský, krnovský a těšínský, kníže z Lichtenštejna a Mikulova, baron z Rittbergu etc., rada jeho císařské milosti.“ Podobný erb se nacházel na talířích, svícnech a kadidelnicích z majetku Alžběty Lukrécie, *Książnica Cieszyńska w Cieszynie*

nemoci (mrtvici?)⁷⁰ ve svém domě na těšínském náměstí 19. května 1653 „o hodině páté po poledni“.⁷¹ U smrtelného lože byl přítomen její syn Ferdinand Jan (1622–1666), jenž byl připraven a podle svého názoru i oprávněn převzít vládu v knížectví.⁷² Nestalo se tak, protože císař, který pochopitelně sledoval zájmy habsburského panovnického domu, tímto úkolem zplnomocnil hraběte Václava z Oppersdorfu, radu vrchního úřadu pro Slezsko. Pár dnů na zajištění cenných předmětů po matce mohlo přece jen Ferdinandu Janovi stačit. Fádni popis cenného stolního nádobí z inventáře z roku 1649 však ani v náznaku nedovoluje spekulovat nad tím, jestli se některé kusy dostaly do lichtenštejnské rodové sbírky, dnes deponované ve Vaduzu a Vídní.

Jelikož měla kněžna dluhy i vůči těšínské městské radě, rozhodli se představitelé města zkonfiskovat její domy u náměstí i s původním vybavením, což vyvolalo spor se správcí Těšínské komory. Po více než dvou letech bylo rozhodnuto, že zůstanou komorním majetkem. V roce 1670 „jejich zadní část s naprosto zpusťšenou kaplí“ převzali členové jezuitského řádu,⁷³ zbylé tři domy dostali k užívání až o 33 let později.⁷⁴ Zdali úředníci Těšínské komory postupovali podle soudobého práva, tzn. místnosti ihned po kněžnině smrti zapečetili a vyhotovili soupis všech nalezených předmětů, který pečlivě uschovali pro případné dědické řízení a vyrovnání pasiv, nevíme. Žádná písemnost tohoto druhu se nedochovala.

„Her Majesty's Silver“

Dining Set of Elizabeth Lucrecia of Těšín according to the Inventory of 1649

Only a couple of objects have been saved from the internal furnishings of the residential Piast seat in Těšín. This is due to the fact that the castle was burnt down a few times in the 15th to 17th centuries, it was plundered by Swedish troops and after the events at the end of the Thirty Years War it was nearly destroyed. Therefore, the last representative of the clan, Princess Elizabeth Lucrecia, did not live in it from mid-1645. After coming back from exile she settled in four houses on the Těšín (Cieszyn) square. On 18 July 1649, an inventory of a silver dining set and other valuable personal objects of the princess was drawn up. 337 objects were recorded in 64 items. Sets of bowls, plates and some candlesticks were decorated with the Liechtenstein shield. There was the family shield of Saxon princes on one big bowl.

PŘÍLOHA⁷⁵

1649 červenec 18., neděle, Těšín

Inventář stříbrného stolního nádobí, svícňů, lazebnických potřeb a dalších cenných osobních předmětů z majetku kněžny Alžběty Lukrécie, který nechala sepsat po přestěhování do domu na těšínském náměstí.

Léta 1649, dne 18. července jsou v Těšíně sepsána stříbra Její knížecí milosti

N° 1. Ve skříni s dvěma přihrádkami potaženými modrým sukem a pod dvěma zámky

- [1] jeden velký pozlacený stříbrný kredencový pohár s tepaným víkem
- [2] tři jiné pozlacené tepané poháry s víkem
- [3] tři pozlacené poháry na víno s víkem
- [4] jeden malý pozlacený pohár bez víka
- [5] dva pozlacené lékařské poháry s víkem
- [6] jedna šestiboká dobře pozlacená nádoba
- [7] jedna kamenná nádoba ze serpentinitu se stříbrným šroubovacím víkem
- [8] jedna velká a jedna malá dobře pozlacená konvice

Prezentovaný soupis „Stříbrer Její knížecí milosti“ je tak jedním z mála pramenů, který dovoluje poodhalit hmotné vybavení rezidence posledních těšínských Piastovců, jejich životní styl i kulturní úroveň prostředí dvorské společnosti. V porovnání s tehdejšími světem aristokracie ze země Koruny české docházíme ke zjištění, že se podobné trendy uplatňovaly i u knížat z nejnižšího cípu Slezska.

Stříbrné a uvnitř zlacené servírovací misky měly různé tvary a zdobení. Často nesly tepané erbovní znamení nebo rostlinné motivy a reliéfy, jako je tomu v případě oválné misky, kterou zhotovil opavský zlatník Martin Rudolf ve 30.–40. letech 17. století, Niedzielenko, A. – Vlnas, V. (edd.): Slezsko – perla v České koruně. Tři období rozkvětu vzájemných uměleckých vztahů. Katalog. Praha 2006

- [9] jedna jiná krychlová vysoká pozlacená [konvice]
- [10] jedna muškátová konvice se stříbrným pozlaceným uchem
- [11] jeden muškátový pohár se stříbrným pozlaceným víkem
- [12] čtyři malé vevnitř i vně pozlacené poháry
- [13] čtyři pozlacené číše k připiitku
- [14] tři bílé a pozlacené misky
- [15] jedno vysoké vevnitř i vně dobře pozlacené umyvadlo s konvicí
- [16] jedno bílé šrafované pozlacené umyvadlo s konvicí
- [17] dva pozlacené svícny
- [18] tři bílé svícny s podstavcem, koupěna pouze část s lichtenštejnským erbem
- [19] dva noční pozlacené svícny
- [20] jedna pozlacená kredencová mísa se saským erbem

- [21] jedna šrafovaně pozlacená cukřenka
 [22] jeden dobře pozlacený stolní pohár se čtyřmi erby
 [23] jedna bílá máselnice
 [24] jedna bílá kadidelnice s lichtenštejnským erbem
 [25] jednadvacet pozlacených stříbrných mís s lichtenštejnským erbem
 [26] osmnáct pozlacených stříbrných talířů s lichtenštejnským erbem
 [27] čtyři malé octové misky
 [28] dvě pozlacené solničky, jedna menší s víkem
 [29] čtyři dózy se hřbetem náležící lékárně
 [30] dvě svítilny
 [31] jedno stříbrné ohřívadlo do postele
 [32] čtyři tucy stříbrných lžic
 [33] jedna malá krabička na prášky
 [34] psací potřeby
 [35] jedna malá dobře pozlacená číše
 [36] dvě lžice, jedna pozlacená, druhá s vidličkou
 [37] tři nože se stříbrnými střížkami
 [38] v pouzdře nůž z jaspisu, vidlička a lžice z tepaného zlata (tyto věci dostala její milost slečna Mariana)⁶
 [39] v tomtéž pouzdře nůž z jaspisu, vidlička a lžice z tepaného stříbra, pozlacené
 [40] v pouzdře pozlacená lžice, nůž a vidlička
 [41] v malém okovaném [pouzdrě] lazebnické potřeby
 [42] v malé dřevěné krabičce noční potřeby

N° 2. V další skříní, co z Polska dovezli a znovu uspořádali

- [43] šestatřicet stříbrných mís

- [44] šestatřicet stříbrných talířů
 [45] čtyřicet misek na cukroví
 [46] dvě velké stříbrné nádoby
 [47] táž jedna malá
 [48] tři stříbrné svícny bez násadců
 [49] jeden svícen
 [50] dvanáct nožů se stříbrnými střížkami
 [51] jedenáct stříbrných vidliček
 [52] dvě bílá stříbrná umyvadla
 [53] čtyři číše k přípitku
 [54] dvě bílé solničky
 [55] jeden pozlacený pohár na pivo s víkem
 [56] jedna lžice se stříbrným podstavcem
 [57] jedna bílá kredencová mísa
 [58] jedna pozlacená mísa ve tvaru lodičky
 [59] čtyři dobře pozlacené a perlami osázené poháry
 [60] šest stříbrných pozlacených pohárů s uchem
 [61] jedenáct dobře pozlacených stříbrných stolních pohárů se dvěma víky
 [62] jedenáct stříbrných lžic

N° 3. V pouzdře

- [63] jeden velký stříbrný chladicí sud [dóza na víno]

N° 4.

- [64] dvě velké stříbrné bílé mísy a dvě velké stříbrné lžice

Alžběta Lukrécie, kněžna těšínská⁷⁷

POZNÁMKY

- Podrobnější rozbor dochovaných artefaktů publikován v Spyra, Janusz: Piastowskie zabytki w zbiorach muzealnych. Rocznik Cieszyński, 6/7, 1991, s. 51–57; týž: Těšínský praporec z roku 1605 ze sbírek Muzea v Těšíně. Těšínsko, 35, 1992, č. 2, s. 15–16; Kapalski, Maksymilian a kol.: Na skrzyżowaniu dziejów i kultur. Ekspozycja stała Muzeum Śląska Cieszyńskiego. Cieszyn 2006, s. 23, 38, 92, 121; Gryc, Jana: Zespół gotyckich płytek posadzkowych z Góry Zamkowej w Cieszynie. Archaeologia historica, 34, 2009, s. 359–366; Adamec, Irena: Sztuka gotyku i renesansu. Katalog zbiorów Działu Sztuki Muzeum Śląska Cieszyńskiego. Malarstwo, rzeźba, rzemiosło artystyczne. Cieszyn 2011, s. 120–121.
- Tento soupis byl již vydán Viktorem Kargerem (Deperdita. Notizen zum Teschner Kunsthandwerk. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens, 20, 1930/33, s. 77–80, zde s. 77–79). Autor však inventář pouze opsál, aniž by jej blíže komentoval.
- Nejnovejší souhrnné viz Jež, Radim – Pindur, David: Hradní vrch v Těšíně. In: Jež, R. – Pindur, D. (edd.): Těšínsko v proměnách staletí. Sborník přednášek z let 2008–2009 k dějinám Těšínského Slezska. Český Těšín 2010, s. 185–200. Další literatura k dějinám a stavebnímu vývoji knížecího sídla na Hradnímu vrchu uvedena v Jež, Radim: Ikonografie těšínského zámku (16.–19. století). Umělecká licence, nebo historická realita? Cieszyńskie Studia Muzealne – Těšínský muzejní sborník 4, 2010, s. 249–300, zde s. 249–253.
- Moravský zemský archiv (dále jen MZA) Brno, fond G1 – Bočkova sbírka (dále jen G1), sign. 2510 an; zčásti zpřístupněno v Bretholz, Berthold: Neue Actenstücke zur Geschichte des Schweden-Krieges in Mähren und Schlesien. Zeitschrift des deutschen Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens, 5, 1901, s. 1–91.
- Maroń, Jerzy: Militarne aspekty wojny trzydziestoletniej na Śląsku. Acta Universitatis Wratislaviensis 2201. Historia 140. Wrocław 2000, s. 140–141.
- MZA Brno, fond G1, sign. 2566.
- Podrobněji viz Winkelbauer, Thomas: Fürst und Fürstendiener. Gundakar von Liechtenstein. Ein österreichischer Aristokrat im konfessionellen Zeitalter. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 34. Wien – München 1999, s. 517–531; Šmerda, Milan: Kněžna Alžběta Lukrécie a protireformace na Těšínsku (1625–1653). Těšínsko, 47, 2004, č. 4, s. 1–10; 48, 2005, č. 1, s. 1–7.
- Machek, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. Praha 1971, s. 344.
- Książnica Cieszyńska (dále jen KC) Cieszyn, Rękopisy L. J. Szersznika, sign. DD III 14, s. 141–142.
- Tamtéž, s. 145.
- Mezi nimi figurovali např. Skrbenští z Hřiště, Vlčkové z Dobré Zemice, Sedlničti z Choltic, Rostkové ze Bzí, Oppersdorfové ad. Viz Brňovják, Jiří a kol. (edd.): Kryštof Bernard Skrbenký z Hřiště. Paměti hornoslezského barokního šlechtice. Nobilitas in historia moderna 3. Český Těšín – Opava – Ostrava 2010, s. 138. Rada těšínských šlechticů a měšťanů z přihraničí (zejména z města Bílsko) překonala nejhorší časy třicetileté války (1642,
- 1645–1647) v malopolských lokalitách Biela a Lipník. V této době došlo až ke zdvojnásobení počtu jejich obyvatel. Srov. Polak, Jerzy: Bielsko-Biała. Monografia miasta. Tom II. Biela od zaranio do zakończenia I wojny światowej (1918). Bielsko-Biała 2010, s. 57.
- Popiołek, Franciszek: Stosunki polsko-śląskie w czasie wojny 30-letniej. Zaranie Śląskie, 11, 1935, s. 25–36, zde s. 33.
- MZA Brno, fond G1, sign. 2498–2499.
- Za roční pronájem hostince zaplatil na konci roku 1642 skočovský purkrabí Adam Černý 100 tolarů, za potraviny (maso, staré a mladé víno, kořalku a suroviny nakoupené v Krakově) a otop pak dalších 185 polských zlatých. Spolu s Alžbětou Lukrécie v Kětech bydlela i její netař Marie Magdaléna († po 1664–1672 – viz Morys-Twarowski, Michael: Uwagi do genealogii Piastów cieszyńskich w XVII wieku. Studia Historyczne, 53, 2010, s. 2, s. 225), nemanželská dcera Fridricha Viléma (1601–1625). Popiołek, F.: Stosunki polsko-śląskie, s. 36, pozn. 17–18.
- MZA Brno, fond G1, sign. 2569.
- Podrobněji s odkazy na další zdroje Gojniczek, Waclaw: Okupacja szwedzka księstwa cieszyńskiego w czasie wojny trzydziestoletniej i stosunek do niej miejscowego społeczeństwa. In: Harasimowicz, J. – Oszczanowski, P. – Wisłocki, M. (edd.): Po obu stronach Bałtyku. Wzajemne relacje między Skandynawią a Europą Środkową / On the Opposite Sides of the Baltic Sea. Relation between Scandinavian and Central European Countries. Wrocław 2006, s. 103–108.
- MZA Brno, fond G1, sign. 2563. Srov. Zítek, Jan: Švédové a císaři v Těšíně v letech 1645 až 1647. Věstník Matice opavské, 5, 1895, s. 22–27, zde s. 24.
- Gojniczek, Waclaw: U schyłku panowania dynastii Piastów (1528–1653). In: Panic, I. (red.): Dzieje Cieszyzna od pradziejów do czasów współczesnych. T. 2. Cieszyn w czasach nowożytnych 1528–1848. Cieszyn 2010, s. 7–133, zde s. 17. Další zprávy o průběhu bojů uloženy v Österreichisches Staatsarchiv (dále jen OeSta) Wien, Kriegsarchiv, fond Zentralstellen, Wiener Hofkriegsrat, Hauptreihe, Bücher 294, fol. 168.
- KC Cieszyn, Rękopisy L. J. Szersznika, sign. DD III 14, s. 145–146.
- Tamtéž, s. 147–148.
- Gojniczek, Waclaw: Feudalni panowie Ustronia i okolic. In: Panic, I. (ed.): Ustroń 1305–2005. Tom I. 1305–1945. Ustroń 2005, s. 123–152, zde s. 130.
- KC Cieszyn, Rękopisy L. J. Szersznika, sign. DD III 14, s. 148–205, 218. Po Novém roce 1647 je její pobyt doložen i na zámku Adama Gočalkovského z Gočalkovic v Děhylově (tamtéž, s. 201).
- Gojniczek, W.: Okupacja, s. 106.
- MZA Brno, fond G1, sign. 2572, 2577; KC Cieszyn, Rękopisy L. J. Szersznika, sign. DD III 14, s. 207.
- KC Cieszyn, Rękopisy L. J. Szersznika, sign. DD III 14, s. 156–160, 210–217.

- 26 Buchholz-Johanek, Ingeborg – Spyra, Janusz (edd.): Aloys Kaufmann, Gedenkbuch der Stadt Teschen I. Bibliotheca Tessinensis IV. Series Polonica 2. Cieszyn 2007, s. 234; Makowski, Mariusz: Kościół pod wezwaniem św. Krzyża w Cieszynie. In: Budniak, J. – Mozor, K. (edd.): Towarzystwo Jezusowe na Śląsku Cieszyńskim. Studium ekumeniczne. Kraków 2005, s. 223–231, zde s. 223–224.
- 27 KC Cieszyn, Rękopisy L. J. Szersznika, sign. DD III 14, s. 161–166; MZA Brno, fond G1, sign. 2578.
- 28 KC Cieszyn, Rękopisy L. J. Szersznika, sign. DD III 14, s. 170–172. Mezi těmito daty je její krátký pobyt doložen v Těšíně – Národní archiv (dále jen NA) Praha, fond Česká dvorská kancelář, inv. č. 626, sign. II A 4, č. k. 262, nefol.
- 29 Podrobněji viz Jagosz-Zarzycka, Zofia: Średniowieczne i nowożytne zabytki archeologiczne wydobyte ze studni na Starym Mieście w Cieszynie. Cieszyńskie Studia Muzealne – Těšínský muzejní sborník, 2, 2005, s. 32–50, zde s. 37–38.
- 30 KC Cieszyn, Rękopisy L. J. Szersznika, sign. DD III 14, s. 222 an.
- 31 Makowski, M.: Kościół, s. 224.
- 32 Gojniczek, W.: U schyłku, s. 75.
- 33 Neudertová, Michaela: „Item ve velké fraucimře před luthausem se nachází...“ Příspěvek ke studiu inventářů pozdně renesančních rezidencí v severozápadních Čechách. In: Bůžek, V. – Král, P. (edd.): Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku. Opera historica 7. České Budějovice 1999, s. 163–199, zde s. 166–167 (studie vyšla rovněž v polském jazyce pod názvem Renesansowe rezydencje szlachty w północno-zachodnich Czechach w świetle inwentarzy majątkowych, Kwartalnik Historii Kultury Materialnej, 49, 2001, s. 59–80).
- 34 Podrobněji s odkazy na další prameny a literaturu viz Bůžek, Václav: Paměť v heraldické výzdobě předmětů hmotné kultury šlechtických sídel 16. a 17. století. In: Bůžek, V. – Král, P. (edd.): Paměť urozenosti. Praha 2007, s. 37–57.
- 35 Inventář edičně zpřístupněn v Braun, Edmund Wilhelm: Die Silberkammer eines Reichsfürsten (Das Lobkowitz'sche Inventar). Werke deutscher Goldschmiedekunst der Spätgotik und Renaissance. Leipzig 1923, s. 9–32 (text), I–XXXVI (ikonografie). Srov. Stará, Dagmar: Co zbylo z lobkovické stříbrnice. Starožitnosti a užité umění, 1997, č. 11, s. 12.
- 36 Schimmelpfennig, Adolf C.: Herzogin Barbara von Liegnitz-Brieg, geborne Markgräfin von Brandenburg, ihr Hofhalt und ihre Regierung von 1586–1595. Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens, 14, 1878, s. 337–430, zde s. 420–426.
- 37 Neudertová, M.: „Item ve velké fraucimře, s. 191.
- 38 Inventář z roku 1615 publikován v Hrubý, František: Selské a panské inventáře v době předbřlohorské II. Inventáře zámecké. Český časopis historický, 33, 1927, s. 263–306, zde s. 293.
- 39 Petráň, Josef a kol.: Dějiny hmotné kultury II. 1. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. Praha 1995, s. 267.
- 40 Hrdlička, Josef: Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550–1650). Monographia Historica 1. České Budějovice 2000, s. 153.
- 41 Slaviček, Lubomír: Sběratelství a obchod s uměním v Čechách 17. a 18. století. Stav a úkoly českého bádání. In: Fejtová, O. – Ledvinka, V. – Pešek, J. – Vlnas, V. (edd.): Barokní Praha – barokní Čechie 1620–1740. Sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách, Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 24.–27. září 2001. Praha 2004, s. 491–538, zde s. 515.
- 42 Typologie uvedena v Stehlíková, Dana: Encyklopedie českého zlatnictví, stříbrnictví a klenotnictví. Praha 2003, s. 380–382.
- 43 Jež, Radim: Slavnosti na dvorech těšínských knížat renesančního věku. Těšínsko, 52, 2009, č. 4, s. 1–10, zde s. 5.
- 44 Schaub, Adolf: Die ältesten Statuten der Brieger Goldschmiede. Ein Beitrag zur Geschichte des schlesischen Zunftwesens im 16. Jahrhundert. Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens, 63, 1929, s. 186–226, zde s. 191–192.
- 45 OeSta Wien, Finanz- und Hofkammerarchiv, fond Sonderbestände, Sammlungen und Selekte, Familienakten, sign. DT-56.
- 46 Wutke, Konrad (ed.): Merkbuch des Hans von Schweinichen. Berlin 1895, s. 66–67.
- 47 Viz např. Oszczanowski, Piotr: Pohár ve tvaru lodě. In: Niedzielenko, A. – Vlnas, V. (edd.): Slezsko – perla v České koruně. Tři období rozkvětu vzájemných uměleckých vztahů. Katalog. Praha 2006, s. 227–229.
- 48 Bůžek, Václav: Přípitek ve společnosti raného novověku. In: Nodl, M. – Tinková, D. (edd.): Antropologické přístupy v historickém bádání. Historické myšlení 38. Praha 2007, s. 189–213.
- 49 Týž: Paměť, s. 39–40, 45–46.
- 50 K tomu více viz Nebeský, Jiří J. K.: Znak Liechtensteinů v 17. století. In: Starý, M. (ed.): Genealogia ac heraldica Bohemica. Sborník příspěvků z odborné konference pořádané Českou genealogickou a heraldickou společností v Praze ve dnech 28.–29. 4. 2001 na zámku Nečtiny. Praha 2002, s. 72–95.
- 51 Srov. Haupt, Herbert: Rara sunt cara. Kulturelle Schwerpunkte fürstlichen Lebensstils. In: Oberhammer, E. (ed.): Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel. Das Fürstenhaus Liechtenstein in der frühen Neuzeit. Wien – München 1990, s. 115–137; Winkelbauer, T.: Fürst und Fürstendiener, s. 422 an.
- 52 Nejvýznamnější kusy prezentovány v katalogu Kräftner, Johann (ed.): Liechtenstein Museum. Die Fürstlichen Sammlungen. Wien 2004.
- 53 Hrdlička, J.: Hodovní stůl, s. 204.
- 54 Podrobněji Vokáčová, Věra: Nože, lžice, vidličky ze sbírek Umělecko-průmyslového muzea v Praze. Praha 1981, s. 9; srov. Bobrow, Ryszard: Dawne sztuczce. Warszawa 1977, s. 9; Marekowska, Bronisława: Kolekcja srebrnych łyżek polskich z w. XVI i XVII (przyczynek do dziejów polskiej kultury materialnej i artystycznej). Rozprawy i Sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie, 1952/54, s. 125–148.
- 55 Vokáčová, V.: Nože, s. 10.
- 56 Hrdlička, Josef: Rituál stolování na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích. In: Bůžek, V. – Král, P. (edd.): Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku. Opera Historica 7. České Budějovice 1999, s. 619–653, zde s. 629.
- 57 Vokáčová, V.: Nože, s. 20.
- 58 Brzeska, Agnieszka: Inwentarze wypraw ślubnych kobiet z rodu Jagiellonów jako źródło do poznania wyposażenia wnętrz dworskich. Kwartalnik Historii Kultury Materialnej, 56, 2008, s. 3–18, zde s. 15.
- 59 Bůžek, Václav – Hrdlička, Josef – Král, Pavel – Vybíral, Zdeněk: Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku. Praha – Litomyšl 2002, s. 256.
- 60 K němu blíže viz Müller, Dušan: Nové poznatky k dějinám nejstarší lékárny v Těšíně. Těšínsko, 34, 1991, č. 4, s. 7–8.
- 61 Fotografie dochovaných ohřívadel publikovány v Petráň, Josef a kol.: Dějiny hmotné kultury II. 2. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. Praha 1997, s. 828.
- 62 Z četných studií nejnověji např. Schürer, Ralf: Vom alten Ruhm der Goldschmiedearbeit. In: Maué, H. – Eser, T. – Hauschke, S. – Stolzenberger, J. (edd.): Quasi Centrum Europae. Europa kauft in Nürnberg 1400–1800. Nürnberg 2002, s. 175–197.
- 63 Mnohé příklady z doby vlády Ferdinanda I. Habsburského až do konce 18. století uvádí Timann, Ursula: Goldschmiedearbeiten als diplomatische Geschenke. In: tamtéž, s. 217–239.
- 64 Archivum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie (dále jen AP Cieszyn), fond Akta miasta Cieszyna, sign. 3, fol. 37 an; Buchholz-Johanek, I. – Spyra, J. (edd.): Aloys Kaufmann, Gedenkbuch III, s. 89–91, č. I/114–115.
- 65 Srov. Popiolek, Franz: Einige Notizen über Teschner Kunsthandwerker. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens, 6, 1910/11, s. 64–69, zde s. 65–66; Jež, Radim: Listiny těšínských knížat renesančního věku. Rekonstrukce knihy „Matrica privilegiorum ab anno 1558“. Studie o Těšíně 19. Český Těšín 2010, s. 129, č. 101; AP Cieszyn, fond Akta miasta Cieszyna, sign. 480–483 (průběžně); NA Praha, Registra, kn. č. 38, fol. 124^v–125^r (Kryštof, zlatník a puškař, r. 1546); tamtéž, kn. č. 60, fol. 269^v–270^r (bratři Adam a Václav, r. 1558); OeSta Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, fond Reichsarchive, Reichshofrat, Gratia et Feudalia, Promotiales, sign. 3–103 (Jan Vilém, r. 1543) aj.
- 66 Iwanek, Witold: Słownik artystów na Śląsku Cieszyńskim. Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu – Sztuka 2. Bytom 1967, s. 76–78, č. 532 a 551.
- 67 AP Cieszyn, fond Akta miasta Cieszyna, sign. 3, fol. 310.
- 68 Tamtéž, fol. 189.
- 69 Winkelbauer, T.: Fürst und Fürstendiener, s. 315.
- 70 Od 4. dubna až do posledních dnů života kněžny nacházíme na dokumentech místo jejího podpisu poznámku – „Pro nedostatek zdraví nemohouce se Její knížecí milost podepsati“. KC Cieszyn, Rękopisy L. J. Szersznika, sign. DD III 14, s. 293–318.
- 71 Gojniczek, W.: U schyłku, s. 18.
- 72 Jež, Radim: Manželky těšínských Piastovců – soužití z rozumu, či lásky? In: Jež, R. – Pindur, D. (edd.): Těšínsko v proměnách staletí, s. 93–106, zde s. 105.
- 73 Cit. podle Koláček Josef: Dějiny těšínské rezidence Tovaryšstva Ježíšova a gymnázia. Annales Teschinenses. Olomouc 2006, s. 23.
- 74 Makowski, M.: Kościół, s. 224–225.
- 75 Podle německého originálu uloženého v KC Cieszyn, Rękopisy L. J. Szersznika, sign. DD IX 49/05, rozměry: 314 × 199 mm, na rubu dvou složených dvoúlístů je totožnou rukou učiněna poznámka: „A[nn]o etc. 1649 den 18ten Juli. Ward Ihrer fürstlichen g[naden] Silberwerk in dero gegenwart Verzeichnet, und in Vir Posten vertheilt, wir in vormeldet.“ Přeložil autor.
- 76 Poznámka v závorce napsaná později na okraji listu.
- 77 „Elizabeth Lukrecia Hertzogin zue Teschen“, vlastnoruční podpis kněžny.

Fryštátské bratrstvo sv. Jana Nepomuckého a jeho působení v 18. století – výrazná stopa svatojánského kultu na Těšínsku

Veronika Chmelařová

Náboženství a zejména reformací nastolená otázka vyznání ovlivňovaly takřka veškeré politické, sociální i kulturní děje života raně novověké společnosti. Jedním z projevů změn, které mnohdy dramatické dění přinášelo, se stal rozvoj barokního pojetí světa, myšlení a v neposlední řadě také zbožnosti. Výjimečnost barokní religiozity spočívá v pestrosti zbožných forem i v emotivnosti, již byly prostoupeny. Náboženským slavnostem, procesím, poutím k posvátným místům a formování četných náboženských bratrstev přitom kraloval zájem katolické společnosti o kult světců, často jako společný jmenovatel všech výše uvedených. Nejvýrazněji vystupoval z panteonu svatých Jan Nepomucký, světec, kterému náleželo v barokní ikonografii a kultuře zemí Koruny české dominantní místo a který přinesl baroku habsburské monarchie označení svatojánského.¹

Za tuto pozici mohl mučedník vděčit jednak dlouholeté tradici svatojánského úcty v českém prostředí, jednak oficiální podpoře ze strany Habsburků a katolické církve. Jako nový zemský patron výrazně formoval tvář barokní tvorby a v nemalé míře rovněž ovlivňoval život věřících. Stopy jeho vlivu a zároveň doklady pro-citěné zbožnosti obyvatel nacházíme na celém území bývalé monarchie, Těšínsko jako součást Slezska, vedlejší země Koruny české, nevyjímaje. Zdejší ohniskem svatojánského kultu se stal Fryštát s farním kostelem Povýšení sv. Kříže.

Vývoj města a jeho okolí v období raného novověku však zpočátku nenasvědčoval tomu,

že by zde mohl hluboce zakořenit katolický světecký kult. Až do roku 1572 tvořilo panství pevnou součástí Těšínského knížectví, ve kterém se již pár desítek let úspěšně šířilo učení německé reformace. Ve fryštátském prostředí našlo řadu příznivců, což se projevilo působením nekatolických kněží ve městě i založením evangelického hřbitovního kostela.² K upevnění protestantismu přispěl zlomový rok 1572, v němž těšínský kníže Václav III. Adam přistoupil k odprodeji několika území, včetně samotného Fryštátska. S novými majiteli, Cigány ze Slupska, získala oblast protestantské víře nakloněnou vrchnost a díky statutu „stavovského nižšího panství“ také větší nezávislost na vývoji ve zbývajících částech knížectví.³

Zatímco na Těšínsku byly zároveň s katolickou konverzí knížete Adama Václava roku 1609⁴ zahájeny první rekatolizační kroky, protestantství si v okolí Fryštátu udržovalo relativně pevné pozice až do roku 1637. V daném roce byli Cigáni ze Slupska nuceni dát panství do dražby a v jeho čele se rychle vystřídalo několik šlechtických rodin, většinou katolického vyznání.⁵ Byly to právě časté změny majitelů, které zprvu nenabízely prostor vhodný k výraznějším krokům proti fryštátským evangelíkům. Ve 40. letech 17. století máme stále dochovány zprávy o působení luterských kněží v oblasti.⁶ Dlouhodobými majiteli se stali až Gašínové z Gašína, katolický rod, který panství získal v roce 1650 do držby na téměř 90 let.⁷ Se stabilizací vlastnických poměrů a pod vlivem obecného vývoje v knížectví, jež připadlo jako odumřelé léno Habsburkům, byl Fryštát i se svým okolím vystaven v polovině 17. století silné rekatolizaci.

Jejímu průběhu značně přispívala aktivita zdejšího faráře a doktora teologie Václava Františka Otíka z Dobřan. Jako hlava náboženské komise, ustavené roku 1653 za účelem potlačení těšínských nekatolíků, usiloval o co nejrychlejší a úplné obnovení katolických pozic v knížectví.⁸ Nutno říci, že metody, které při svém počínání volil, nepatřily k nejmírnějším, ba právě naopak. O jeho přehnané tvrdosti a násilnostech hovoří řada stížností ze strany těšínské šlechty i měšťanstva.⁹ V samotném Fryštátě se dostal do konfliktu s obyvatelstvem při kontrole místní fary,

Barokní rytina
sv. Jana Nepomuckého,
Vlnas, Vít: Jan Nepomucký.
Barokní legenda. Praha 1993

od níž nedostal ani klíče ani vyúčtování zdejších důchodů. Přesto se mu podařilo vyhnat protestantské duchovní a roku 1654 byl nekatolíkem odebrán pohřební svatostánek.¹⁰

Obnovování katolické farní správy a s ním spojené rekatolizační úsilí však bylo během na dlouhou trať a úplné vymýcení nekatolíků se v okolí Fryštátu, podobně jako v jiných částech Těšínského knížectví, nekonalo. Z dochovaných vizitačních zpráv vratislavského arcibiskupství vyplývá, že fryštátský hřbitov u kostela sv. Marka zůstal rozdělen na katolickou a nekatolickou část a ve druhé polovině 17. století byl nekatolíky stále aktivně využíván, což poukazuje na trvající přítomnost protestantského živlu.¹¹ Záznamy z roku 1697 hovoří o „mnohých Luteránech ve městě, podobně na venkově“.¹² Katolické světské i církevní úřady tak byly i nadále nuceny počítat s protestanty jako s platným prvkem fryštátské společnosti. Díky své nemalé aktivitě však mohly rekatolizační síly na přelomu 17. a 18. století přece jen konstatovat úspěšnost svých snah. Katolické vyznání fryštátského obyvatelstva se patrně opět stávalo majoritním a jeho vzrůstající tendenci by nasvědčovaly i četné konverze luterských obyvatel Fryštátu v průběhu první poloviny 18. století.¹³

S ustálením náboženské situace a obnovením světské a církevní katolické správy na počátku 18. století se situace v panství změnila. Nátlakové rekatolizační kroky, jejichž ukázkovým příkladem byly zásahy zmiňovaného Václava Františka Otíka z Dobřan, ustoupily do pozadí a pozornost se obrátila k otázkám samotné víry a péče o věřící. Důsledkem byl

především rozvoj katolické religiozity. Její podoba nesla řadu rysů shodných s oficiální *pietas austriaca*, zbožností vládnoucího habsburského rodu, zaměřenou na pojetí zbožnosti jako ctnosti vladaře i prostého věřícího, na účtu k eucharistii, ke kříži, mariánskému kultu a v neposlední řadě ke kultu svatých.¹⁴ Zájem Habsburků a katolické společnosti obecně o postavu Jana Nepomuckého se v duchu této religiozity ocitnul v centru zbožného dění. Podobný vývoj postihl i Fryštát, kde svatojanská účta získala řadu podob. Jedním ze zjevných

Veduta Fryštátu od Fridricha Bernarda Wenera, pohled směrem od Darkova, zleva farní kostel Nanebevzetí Panny Marie (dnes Povýšení sv. Kříže), zámek, radniční věž, hřbitovní kostel sv. Marka a Těšínská brána, kolem r. 1750, Zemský archiv v Opavě

Barokní plastika sv. Jana Nepomuckého z r. 1747, dnes v zahradě u farního kostela v Karviné-Fryštátě, r. 1985, foto Franciszek Bałon, Muzeum Těšínska

Barokní relikviář
(pravděpodobně z r. 1729)
s domnělým jazykem
sv. Jana Nepomuckého,
součást tzv. svatovítského
pokladu z pražské katedrály,
Podlaha, Antonín – Šittler,
Eduard: Chrámový poklad
u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny
a popis. Praha 1903

dokladů je pískovcová svatojánská socha stojící v areálu farního kostela Povýšení sv. Kříže. Na jejím soklu v přední části čteme *Ist hoc opVs/ Ioannae pletatIs/ sVo In effIgle/ poenInten- tIVm/ patrono/ confraternItas/ freIstaDIensis/ honorIs et/ veneratIonIs ergo/ eregit* a na straně zadní *Ita/eX CLienteLarI/ zeLo/ pro MoVente/ CaroLo Iosepho/ Krušina/ CIVItatIs hVIVs/ arChIpresbItero/ et patrIoto*.¹⁵ Stručný nápis vypovídá mnohé o soše samotné, stejně jako o fryštátské historii kultu, jehož je počtou.

Odkazuje především na to, že chceme-li hovořit o Janu Nepomuckém ve Fryštátě, musíme mluvit také o bratřích Krušinových (Kruschina). Oba, Jan i Karel Josef, byli úzce spjati s městem a zdejšími farními kostely. Přestože jejich rodinné zázemí bylo z části protestantské, stali se katolickými duchovními.¹⁶ Starší Jan získal v roce 1734 úřad fryštátského faráře a zůstal jím až do své smrti v roce 1737.¹⁷ Právě jeho můžeme považovat za nadšeného stoupence svatojánské kultu. S šířením projevů úcty ke svatému jmenovci začal ještě mimo pozici fryštátského faráře a arcikněze, na počátku 30. let. Archivní prameny nasvědčují tomu, že do jisté míry navazoval na dříve položené základy. Vizitační zprávy vratislavské diecéze zmiňují existenci oltáře Jana Nepomuckého v levé kapli fryštátského farního kostela již v roce 1719, tedy o mnoho let dříve než se Jan Krušina ujal svého úřadu.¹⁸ Inventární záznamy farnosti z roku 1727 pak hovoří nejen o oltáři v tzv. Moravské kapli, ale také o mučedníkově obrazu.¹⁹ Vnímat Krušinu jako primárního zprostředkovatele svatojánské kultu ve Fryštátě nemusí být proto zcela přesné, označit jej za významného propagátora kultu však v mnohém odpovídá realitě. V době vrcholícího zájmu o Nepomukův kult, spjatého s kanonizací roku 1729, uzrála v knězi idea náboženského bratrstva. Vycházela jednak „z jeho osobní zbožnosti a úcty“,²⁰ jednak z podnětu neznámého dobrodince, jak zmiňují dochované prameny.²¹ V mnohém odpovídala dobovému trendu, neboť spojení osobního zájmu katolického duchovního s myšlenkou náboženské konfraternity bylo v barokní době častým a oblíbeným jevem mezi kněžími i laiky. V prostředí ovlivňovaném i nadále protestantským živlem navíc existence bratrstva nabízela cenný prostředek vytváření zbožné atmosféry, která inspirativně působila na věřící.

Uskutečnění se svatojánský nápad přiblížil roku 1729, kdy papež Benedikt XIII. odsouhlasil založení bratrstva zasvěceného sv. Janu Nepomuckému a odpustkovým privilegiem *Cum sicut accepimus* jej vybavil pravomocnými odpustky.²² Dne 21. července 1730 následovalo potvrzení úřadem biskupského vikariátu.²³ Jak

však naznačují další zprávy, stal se finálním rokem skutečného ustavení bratrstva až rok 1734, v němž se Jan Krušina stal fryštátským farářem.²⁴ Ve slezské části monarchie bylo podobné založení krokem spíše výjimečným, čemuž nasvědčuje nízký počet svatojánských konfraternit v oblasti. Zatímco v Čechách bylo napočítáno 28 bratrstev²⁵ a na Moravě bylo doloženo 17 konfraternit,²⁶ existovalo v prostředí pozdějšího Rakouského Slezska pouhých šest bratrstev se svatojánským patrociniem.²⁷ Vedle Opavy, Hrabyně, Vlčic, Kočova a Bílovce se jednalo právě o Krušinou založené bratrstvo ve Fryštátě, které bylo zároveň jediným na území Těšínského knížectví.²⁸

S farářem v čele bratrstva bylo logické očekávat, že se centrem náboženských aktivit stane zdejší farní kostel. Přesněji šlo o Moravskou kapli, v níž nacházely svatojánské vlivy své místo již dříve a kterou nechal Jan Krušina svému oblíbenému patronovi zasvětit.²⁹ O konkrétním složení samotného bratrstva se bohužel nedochovaly skoro žádné zprávy. Běžným standardem byla účast svatojánských příznivců mužského i ženského pohlaví, což dokládají prameny obsahující zmínky o bratřích a sestrách.³⁰ Jejich základním poznávacím rysem byl, podobně jako u jiných nepomucenských bratrstev, dobře viditelný svatojánský medailon, jenž nosili na hrudi.³¹ Tradice medailonu byla živá i v jiných částech monarchie a patřila k jednomu z nejtypičtějších poznávacích znamení náboženských bratrstev obecně.³² Jejich vznik, stejně jako výrobu dalších bratrských insignií, k nimž se řadily členské lístky a modlitební knihy s regulami a vymezenými odpustky, finančně podpořil neznámý zbožný mecenáš.³³ Jan Krušina se sám nechal ve 30. letech s medailonem portrétovat, přičemž knězova podobizna zachycuje zobrazení typického člena nepomucenského bratrstva.³⁴

Důležitou součástí existence konfraternity byla její finanční stránka, která v mnohém ovlivňovala aktivity členů i samotný význam bratrstva. V roce 1772, kdy královské úřady nechaly v duchu nastupujících osvětských reforem opakovaně vytvářet soupisy náboženských bratrstev na území monarchie, se fryštátská konfraternita řadila se svým kapitálem 281 zl. spíše k průměrně movitému sdružení.³⁵ Její členové nebyli povinni při vstupu platit žádný poplatek, mohli však přispět dobrovolným obnosem, jenž připadl kapli bratrstva a byl zanesen do kostelních účtů.³⁶ Vedle dobrovolných příspěvků představovaly zdroj příjmů peníze z farní pokladny získané z mešních sbírek a almužen, na které členové bratrstva pravidelně přispívali. Financovaly jednak pohřební úkony, jednak náklady spojené s konáním mší, nákupem mešních svící a činností duchovenstva.³⁷

Peníze bratrstvu plynuly rovněž z úroků půjček. Šlo o poměrně běžný finanční zdroj náboženských konfraternit. Lákal potenciální dlužníky svou výhodností a v případě bratrského členství také větší přístupností.³⁸ Majetkové záznamy pořizované v 80. letech v souvislosti s rozhodnutím o zrušení bratrstev dokládají, že v roce 1784 mělo fryštátské bratrstvo v obligacích uloženo 1710 zl.³⁹ Převážnou většinu drobných dlužníků přitom tvořili fryštátští měšťané, u kterých je možné uvažovat o členství v konfraternitě. Jako důležitý příjem nemůžeme opomíjet ani osobní příspěvky příznivců bratrstva, jež jsou zároveň do jisté míry dokladem jeho oblíbenosti a významu. Úřední záznamy z roku 1773 popisují např. fundaci 800 zl., které bratrstvu odkázala hraběnka Renata Spindlerová. Na jedné straně měla částka přispět k financování působnosti druhého kaplana ve farnosti, na straně druhé fundovala pravidelné pondělní mše doprovázené chorálním zpěvem v Moravské kapli sv. Jana Nepomuckého.⁴⁰

Sloužení mší bylo pouze jednou z bratrských aktivit, o jejichž podobě chybí podrobnější informace. Výrazný podíl na nich měly zejména povinnosti vyplývající z členství. V první řadě zahrnovaly osobní rovinu, neboť příslušníci konfraternity se měli denně modlit třikrát Otčenáš a Zdravas Maria společně s jednou samostatnou modlitbou.⁴¹ Vedle této péče o privátní zbožný život členů stály v čele zájmu bratrstva, podobně jako u jiných konfraternit barokní doby, náboženské úkony spojené se smrtí, zejména účast na pohřbech členů a starost o jejich posmrtný život, čemuž nasvědčuje soustředění značné části finančního kapitálu na pohřební záležitosti.⁴²

Běžné činnosti bratrstev doplňovala konání procesí, náboženských slavností a péče o kult svého patrona. V případě fryštátské konfraternity se tyto aktivity soustředily především na světův oficiální svátek – 16. května. Fryštátský rodák a amatérský historik Julius Bayer ve své práci zmiňuje mše v kapli Jana Nepomuckého v předvečer oslav a zpěv litaní, na který navazovalo procesí věřících. Samotný sváteční den byl poté zasvěcen velkolepým slavnostem za účasti duchovenstva ze širokého okolí. V centru veškerého svatojánského dění stála zhruba od poloviny 40. let již dříve zmiňovaná socha Jana Nepomuckého.⁴³

S jejím vznikem již není spojeno jméno Jana Krušiny. Po jeho smrti v roce 1737 jej na pozici fryštátského faráře vystřídal mladší bratr Karel Josef, jenž zároveň převzal vůdčí duchovní roli ve svatojánském bratrstvu. Je zjevné, že po bratrovi zdědil nejen úřad, ale také zápal pro Nepomukův kult. Dochovaný portrét jej již sice nezobrazuje jako člena svatojánského bratrstva,⁴⁴

je to však jeho jméno, které najdeme na podstavci sochy. Jako hlava bratrstva se zasloužil o její fundování v roce 1747, čemuž napovídá chronogram nápisu na soklu.⁴⁵ Sám se na něm nechal stylizovaně ztvárnit, neboť text doplňuje jak kartuše zachycující zpověď královny Žofie, klasický motiv svatojánské legendy, tak reliéf kněze, klečícího pokorně před křížem.⁴⁶

Kvalita zpracování svatojánského tématu a jeho detailní provedení napovídají tomu, že se Krušina se svou objednávkou obrátil na zručného a zkušeného sochaře. Světec je zachycen ve své ikonograficky typické podobě – klečící na oblacích, v kněžském oděvu a s biretem, ten však pouze přidržuje ve své pravé ruce. V levé svírá na hrudi kříž a s dramatickou dynamikou se esovitě zaklání dozadu. Stejně jako u mnoha jiných svatojánských soch doprovází i zde Jana skupina andělíčků, z nichž jeden vztahuje ruce k jeho biretu. S ohledem na charakteristické rysy provedení detailů sochy, zejména v části drapérií, je za autora díla považován původem italský tvůrce Anton Stanetti či alespoň jeho umělecký

Detail fryštátské plastiky sv. Jana Nepomuckého, r. 2008, foto David Pindur

Náměstí ve Fryštátě vévodila po 150 let barokní plastika sv. Jana Nepomuckého, po vzniku kašny v r. 1900 byla přemístěna před zámek a později do zahrady nedalekého farního kostela, r. 1900, Muzeum Těšínska

okruh. V oblasti vytvořil řadu dalších skulptur, jež svou kvalitou přesahovaly úroveň dobového regionálního sochařství, podobně jako tomu bylo u fryštátské sochy.⁴⁷

Právě volba předního umělce, stejně jako evidentní důraz na kvalitní provedení díla a přiblížení základních motivů svatojánské legendy dokládají význam, který soše přikládal Krušina a samotné bratrstvo. Byla votivním darem patronovi, poctou i zviditelněním podstaty svatojánského kultu. Její fundování vytvořilo hmatatelný doklad zbožného zájmu bratrstva a jeho aktivit a zároveň nabízelo nové formy kultovní prezentace. Lze předpokládat, že i z těchto důvodů byla socha umístěna nejprve na fryštátském náměstí, kde přitahovala pozornost věřících především v době svatojánských slavností.⁴⁸ Situování sochy do samotného centra Fryštátu můžeme považovat za doklad proměny náboženské situace ve městě, jež okázalým přijetím katolického světce zřetelně projevilo svou konfesijní orientaci. Až později, v průběhu 20. století, byla skulptura přemístěna do areálu farní zahrady, kterou zdobí dodnes.

Zatímco svatojánská socha přežila ve víru dějin až do dnešní doby, bratrstvo podobně štěstí nemělo. S osudovou rolí bratří Krušinů se konfraternita rozloučila definitivně v roce 1750, kdy Karel Josef 3. února zemřel.⁴⁹ Vývoj bratrstva se bez něj ubíral nadále příznivým směrem a dařilo se mu udržet si oblibu věřících, stejně jako finanční zajištěnost. Josefínské osvícenské reformy, jež završily proces zahájený jejich tereziánskými předchůdkyněmi,⁵⁰ znamenaly nepřekonatelnou překážku a fryštátské bratrstvo bylo odsouzeno k zániku. Stalo se tak na základě nařízení dvorského dekretu z roku 1783. Podobný osud postihl většinu náboženských konfraternit

v monarchii.⁵¹ Okamžitý zánik bratrstva ovšem nenastal, jak dosvědčují relace fryštátského faráře Jana Brzuský o majetkové situaci bratrstva v letech 1784–1785.⁵² Životnost bratrstev se prodlužovala s čerpáním jejich kapitálu. Jakmile však finanční pramen kvůli státním konfiskacím vyschl, byla jejich činnost ukončena.⁵³ Nejinak tomu bylo i v případě fryštátské konfraternity. Ve druhé polovině 80. let 18. století zbožný šum ve svatojánském centru Těšínska utichl.

I přes nespornou regionálnost fryštátského bratrstva sv. Jana Nepomuckého, které mohlo jen stěží počtem členů a finančními prostředky konkurovat větším českým a moravským protějškům, představovala konfraternita významný náboženský, kulturní a sociální prvek života fryštátské společnosti. V konfesionalizačním duchu se i zde na přelomu 17. a 18. století vytvářely nové katolické struktury včetně svěbytné kultury přinášející nové pojetí zbožnosti, její rozmach a sblížení se s vývojem ve zbývajících částech monarchie. Pronikání svatojánského kultu do oblasti a jeho rozkvět, podporován katolickými duchovními Janem a Karlem Josefem Krušinovými, je toho dokladem. Přítomnost svatojánského bratrstva pomáhala po dlouhém období rekatolizace vytvořit zbožnou atmosféru nenásilně působící na věřící a vedoucí je k zájmu o náboženský život. Nabízela laikům i duchovenstvu možnosti vlastního duchovního růstu, podíl na kulturním vývoji oblasti, nové způsoby sociální interakce i nezanedbatelnou materiální podporu. Stopy bratrských svatojánských aktivit, jakou je i socha sv. Jana Nepomuckého ve fryštátské farní zahradě, tak dokládají nemalý význam, který lidé v barokní době přisuzovali nejen otázkám víry, ale také společnému soužití, a odkrývají mnohem více z jejich stále nepříliš známého způsobu života.

Fryštát Fraternity of St. John Nepomucene and its Activities in the 18th Century – Significant Evidence of St. John's Cult in the Těšín Region

The contribution deals with the issue of Baroque piousness and its specific features in the Těšín environment. We focus on the St. John Nepomucene's cult and its acceptance in the town of Fryštát (presently part of the town of Karviná) where the St. John's fraternity was created in the 1st half of the 18th century. With regards to the previous religious development in the area, which was significantly affected by the Reformation, it follows the form and character of the fraternity, its activities and last but not least also the significance of the St. John's confraternity in the life of Fryštát society.

POZNÁMKY

- 1 Bitnar, Vilém: Pragensia svatojánská. Praha 1929, s. 9–10.
- 2 Rebrová, Alexandra: Filiální kostel sv. Marka v Karvině-Fryštátě. Karviná 2000, s. 14.
- 3 Korbelařová, Irena – Žáček, Rudolf: Těšínsko – země Koruny české. Ducatus Tessenensis – terra Corronae Regni Bohemiae. Český Těšín 2008, s. 102.
- 4 Jež, Radim: Dvoji konverze v rodině posledních těšínských Piastovců. K motivacím změny konfese knížete Václava III. Adama (1524–1579) a Adama Václava (1574–1617). *Studia Comeniana et historica*, 39, 2009, č. 81/82, s. 95–112; Pindur, David: Století rekatolizace Těšínska. Ke konfesním proměnám – od knížete po poddané (1609–1709). In: Czyż, R. – Gojniczek, W. – Spratek, D. (edd.): Trzysta lat tolerancji na Śląsku Cieszyńskim. W trzystulecie założenia kościoła Jezusowego w Cieszynie. Cieszyn 2010, s. 89–129.
- 5 Jednalo se o katolický rod Žampachů z Potštejna, které záhy vystřídal rod Jiřího Václava z Minsterberku. Bayer, Julius: Pamětihodnosti města Fryštátu ve věvodství slezském (přel. Rosin, Jaroslav – Hrubý, Rudolf). Vídeň 1879, s. 23.
- 6 Korbelařová, I. – Žáček, R.: Těšínsko – země Koruny české, s. 102.
- 7 Bayer, J.: Pamětihodnosti města Fryštátu, s. 23.
- 8 Korbelařová, I. – Žáček, R.: Těšínsko – země Koruny české, s. 172.
- 9 O konfliktech detailně pojednal Šmerda, Milan: Protireformace na Těšínsku (do konvence v Altranštádtu v roce 1707). In: Korbelařová, I. – Šmerda, M. – Žáček, R.: Slezská společnost v období pozdního baroka a nástupu osvícenství. Opava 2002, s. 231–267. Nejnověji se otázkami náboženské komise a její rolí v těšínské rekatolizaci zabýval Pindur, David: „Ženy a dcery své za zvony užívající.“ K činnosti náboženské komise na Těšínsku v polovině 17. století. In: Jirásek, Z. a kol.: Církevní dějiny Slezska 18. až 20. století. Opava 2011, s. 84–102.
- 10 Michejda, Karol: Dzieję kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim. Cieszyn 1909, s. 48.
- 11 Jedná se o vizitační zprávy z let 1679, 1697 a 1719. Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu (dále jen AAW), fond Administracja diecezji (dále jen AD), sign. II. b. 74, fol. 7^v; sign. II. b. 148, fol. 17^v; sign. II. b. 157, fol. 387^v. Některé zprávy byly editovány v Jungnitz, Joseph (ed.): Visitationsberchichte der Diözese Breslau I. Archidiakoniat Oppeln. Breslau 1904.
- 12 AAW, fond AD, sign. II. b. 148, fol. 17^v.
- 13 Zajímavé informace v tomto směru nabízí matriky římskokatolické fary ve Fryštátě z let 1652–1699 a 1733–1771, které zároveň obsahují seznamy luterských obyvatel konvertujících ke katolictví v letech 1699–1771. Zemský archiv (dále jen ZA) Opava, fond Sbírka matrik Severomoravského kraje (dále jen SMSK), inv. č. 2729, sign. F-IV-1, fol. 250–263; tamtéž, sign. F-IV-4, inv. č. 2732, fol. 227^v–235^v.
- 14 K tématu přehledně Coreth, Anna: Pietas Austriaca. Österreichische Frömmigkeit im Barock. München 1982.
- 15 Národní památkový ústav (dále jen NPÚ) Ostrava, evidenční list movité kulturní památky, poř. č. 27023/8-765/3.
- 16 Bayer, J.: Pamětihodnosti města Fryštátu, s. 128.
- 17 Tamtéž.
- 18 AAW, fond AD, sign. II. b. 157, fol. 385^v.
- 19 Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Karviná, fond Děkanství Fryštát (dále jen DF), inv. č. 1, fol. 7^v.
- 20 ZA Opava, fond Královský úřad v Opavě (dále jen KÚ), inv. č. 926, sign. 15-28d, č. k. 641, nefol.
- 21 Tamtéž.
- 22 Dochován je opis listiny s datem 10. května 1729. Tamtéž.
- 23 Tamtéž. Srov. Bayer, J.: Pamětihodnosti města Fryštátu, s. 100.
- 24 Moravský zemský archiv (dále jen MZA) Brno, fond B1 – Gubernium (dále jen B1), inv. č. 772, sign. 313, č. k. 131, fol. 26^v.
- 25 Mikulec, Jiří: Barokní náboženská bratrstva v Čechách. Praha 2000, s. 35.
- 26 Mañas, Vladimír: Náboženská bratrstva na Moravě do josefínských reforem. In: Jiránek, T. – Kubeš, J. (ed.): Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby. Pardubice 2005, s. 70.
- 27 Zápisy z roku 1772. ZA Opava, fond KÚ, inv. č. 924, sign. 15-28b, č. k. 641, nefol. Srov. Pindur, David: Barokní náboženská bratrstva v rakouské části vřatislavské diecéze. In: Mañas, V. – Orlita, Z. – Potůčková, M. (edd.): Zbožných duší úl. Náboženská bratrstva v kultuře raněnovověké Moravy. Olomouc 2010, s. 47–49.
- 28 Prameny Královského úřadu zmiňují rovněž bratrstvo ve Velké Polomi. V tomto případě však patrně došlo k omylu, který byl dán existencí bratrstva v Hrabyni, přifařené k Velké Polomi. V jiných materiálech se Velká Polom v souvislosti se svatojánským bratrstvem nevyskytuje. ZA Opava, fond KÚ, inv. č. 924, sign. 15-28b, č. k. 641, nefol.; MZA Brno, fond B1, inv. č. 772, sign. 313, č. k. 128, fol. 340^v.
- 29 ZA Opava, fond KÚ, inv. č. 926, sign. 15-28d, č. k. 641, nefol.
- 30 Tamtéž, inv. č. 924, sign. 15-28b, č. k. 641, nefol.
- 31 Tamtéž.
- 32 Mikulec, J.: Barokní náboženská bratrstva, s. 71.
- 33 ZA Opava, fond KÚ, inv. č. 926, sign. 15-28d, č. k. 641, nefol.
- 34 Schenková, Marie – Olšovský, Jaromír: Barokní malířství a sochařství ve východní části českého Slezska. Opava 2004, s. 98.
- 35 Tamtéž.
- 36 ZA Opava, fond KÚ, inv. č. 924, sign. 15-28b, č. k. 641, nefol.; srov. tamtéž, inv. č. 926, sign. 15-28d, č. k. 641, nefol.
- 37 Tamtéž.
- 38 Mañas, Vladimír: K osudům raně novověkých bratrstev olomoucké diecéze v raném novověku. In: Mañas, V. – Orlita, Z. – Potůčková, M. (edd.): Zbožných duší úl, s. 12.
- 39 MZA Brno, fond B1, inv. č. 772, sign. 313, č. k. 131, fol. 135^v.
- 40 ZA Opava, fond KÚ, inv. č. 927, sign. 15-28e, č. k. 641, nefol.; srov. MZA Brno, fond B1, inv. č. 772, sign. 313, č. k. 131, fol. 26^v.
- 41 ZA Opava, fond KÚ, inv. č. 924, sign. 15-28b, č. k. 641, nefol.
- 42 Tamtéž, inv. č. 926, sign. 15-28d, č. k. 641, nefol.
- 43 Bayer, J.: Pamětihodnosti města Fryštátu, s. 101.
- 44 Schenková, M. – Olšovský, J.: Barokní malířství a sochařství, s. 98.
- 45 NPÚ Ostrava, evidenční list movité kulturní památky, poř. č. 27023/8-765/3. Sochou se stručně zabývá Schenková, M. – Olšovský, J.: Barokní malířství a sochařství, s. 194; srov. Samek, Bohumil: Umělecké památky Moravy a Slezska 2 (J–N). Praha 1999, s. 131.
- 46 Reliéf kněze je umístěn na zadní straně soklu u Kruschinova fundančního nápisu. NPÚ Ostrava, evidenční list movité kulturní památky, poř. č. 27023/8-765/3.
- 47 Na základě podobnosti se sochou sv. Patrika u kostela Povýšení sv. Kříže ve Fryštátě přiřazuje Stanettimu autorství svatojánské sochy Schenková, M. – Olšovský, J.: Barokní malířství a sochařství, s. 195.
- 48 SOKA Karviná, fond DF, inventáře ř. k. děkanství, inv. č. 1, fol. 7^v.
- 49 ZA Opava, fond SMSK, sign. F-IV-8, inv. č. 2736, fol. 77^v. Srov. Bayer, J.: Pamětihodnosti města Fryštát, s. 128.
- 50 Mikulec, J.: Barokní náboženská bratrstva v Čechách, s. 132.
- 51 Mañas, V.: Náboženská bratrstva, s. 73.
- 52 MZA Brno, fond B1, inv. č. 772, sign. 313, č. k. 131, fol. 58^v, 59^v, 90^v, 586^v–587^v. Vedle informací o kapitálu bratrstva zde najdeme i zprávy o movitém majetku ze zlata a stříbra, jehož hodnota byla odhadnuta přibližně na 64 zl. Tamtéž, fol. 27^v–28^v.
- 53 Mañas, V.: K osudům, s. 12.

Rothschildovy peníze...

Milan Myška

Suverénní postavení Rothschildů symbolizoval i jejich baronský erb, který pěti bratrům příslušel na základě nobilitační listiny z r. 1822. Na soudržnost rodiny poukazuje ruka držící pět šípů ve druhém a třetím poli

Salomon Mayer Rothschild (1774–1855), zakladatel vídeňské větve rodu, na olejomalbě kolem r. 1840

„Chtěl bych mít tvé starosti a Rothschildovy peníze!“, býval častý povzdech těch, kteří se ocitli v těžké životní situaci a přemýšleli o tom, jak ji vyřešit. Bezděčně se v tomto úsloví ozýval sociální stereotyp, šablonovitý způsob vnímání, nepodložený přímou zkušeností toho, kdo větu vyslovil, který byl přebírán a udržován tradicí. Vycházel z obecného ztotožňování jména Rothschild s pojmem *bohatství*. Pochází z dob, kdy bankéřská rodina frankfurtských Židů, kteří od prvních desetiletí 19. století budovali v Evropě peněžní velmoc, zasahující nejen sféru bankovníctví, obchodu a podnikání, ale i vysokou mezinárodní politiku. Ještě před první světovou válkou stáli Rothschildové na nejvyšších příčkách pomyslného žebříčku bohatství. Málokdo však měl představu o tom, jak takové bohatství vypadalo, málokdo věděl, jak skutečně veliké a rozsáhlé bylo. Zato o jeho původu kolovaly domněnky a mýty, často přebírané i do prací historiků.

Nebyla to vůbec náhoda. Nejen Rothschildové, ale všichni velcí vlastníci kapitálu měli mnoho důvodů, aby skutečný rozsah svého majetku tajili. Dnes už máme téměř nepřehlédnutelnou knihovnu publikací, věnovaných bankéřskému rodu Rothschildů. Od polemických a kritických prací jejich současníků až po moderně koncipované monografie business history.¹ Spojuje je jeden charakteristický rys: buď úplná absence přesných údajů o tom, jak bohatství tohoto rodu rostlo, nebo jen vzácné, ale spíše na odhadech a smyšlenkách založené hypotetické informace o objemu prostředků, jimiž v jednotlivých fázích svého vývoje disponoval. Příčin je celá řada. Ta první a nejdůležitější byla v tom, že bankovní

domy Rothschildů, ať už ten frankfurtský, londýnský, pařížský nebo vídeňský, z praktických důvodů své zisky zamlčovaly. V jejich zájmu nebylo odtajňovat důvěrné informace už z důvodu zdanění. Fungoval zde ovšem i zájem jiný: nedráždit smýšlení veřejnosti, tradičně nepřátelsky naladěné k majitelům velkého bohatství, zvláště když to byli Židé. Šéf vídeňského bankovního domu Rothschildů Anselm Salomon svobodný pán Rothschild († 27. července 1874 v Döblingu u Vídně) ještě na smrtelné posteli přikázal svým dědicům: „*Důrazně zakazuji, aby kdykoliv byl pořízen z důvodů právních nebo veřejných inventář mé pozůstalosti a dále jakékoli soudní projednání a jakékoli zveřejnění stavu majetku.*“² Ve stejném duchu si Rothschildové a jejich manažeři počínali i vůči historikům, usilujícím o přístup do archivu jejich bankovního domu. Archivní dokumenty, které jim byly k dispozici, procházely velmi pečlivou lustrací a k prostudování byly vydány skutečně jen ty z nich, které nemohly ohrozit pověst a image bankovního domu. Téměř zcela nepřístupné byly badatelům materiály účetní, umožňující přesnější identifikaci rothschildovského majetku. Dokonce „dvorní historiograf“ Rothschildů Egon Caesar conte Corti se musel smířit s tím, že zdroje informací o rothschildovském bohatství mu zůstaly nepřístupné.³ Teprve v posledních desetiletích 20. století se politika utajování archiválií uvolnila, takže např. Nial Ferguson mohl zveřejnit ve statistickém přehledu druhého svazku své rothschildovské monografie hrubé údaje o bohatství jednotlivých filiálek obchodního domu z let 1818–1904.⁴ Jsou to však údaje neumožňující oddělit privátní majetek jednotlivých větví, resp. osobností rodu, od společenského majetku firmy, resp. firem Rothschildů.

Vzdor tomu, že hlava vídeňské větve rothschildovského podniku, už zmíněný Anselm Salomon, dobře známý ze svých podnikatelských aktivit též na Ostravsku, razantně zapověděl zveřejnění jakýchkoli údajů o svém bohatství, krátce po jeho smrti přistoupil k projednávání jeho pozůstalosti místně příslušný obchodní soud (*Handelsgericht*) ve Vídni. Příslušelo mu to jednak ze zákona, neboť inventarizace pozůstalého majetku byla pro státní berní správu podkladem pro vyměření dědické daně, jednak zavdali příčinu Anselmovi pozůstalí, kteří se přeli o výši a rozdělení dědictví. Uskutečnění dědického řízení bylo nadmíru komplikované, protože Anselm Salomon ještě za svého života – v době

od 26. srpna 1871 do 12. září 1873 – celkem 13krát měnil obsah svého testamentu (závěti) různými doplňky v podobě tzv. codicillů (dodatky k závěti). Možná právě díky tomu se ve fondu Handelsgericht Wien, deponovaném v Stadt- und Landesarchiv Wien, zachovaly inventáře, pořízené za účelem pozůstalostního řízení, z nichž si historik může udělat představu nejen o objemu Anselmova majetku, ale také – a to je nejzajímavější – o jeho struktuře.

Anselm Salomon (* 29. ledna 1803 v Paříži), byl synem Salomona Mayera (1774–1855) a vnukem zakladatele bankéřské dynastie Rothschildů Amschela Mayera z „domu s červeným štítem“ (*rothen Schild*) ve Frankfurtu nad Mohanem (1744–1812). Představoval tedy třetí generaci bankéřského rodu a byl po svém otci druhým, který stanul v roce 1855 v čele vídeňské pobočky.⁵ Svá „učňovská léta“ si odbyl nejprve v bankovním domě svého strýce Jamese⁶ v Paříži, kde se osvědčil v jednáních o nejrozumnějších finančních operacích v Kodani, Haagu, Bruselu a Berlíně a nabyl takové mezinárodní zkušenosti, že mohl načas přejít do rothschildovské centrály ve Frankfurtu a zde se přímo podílet na řízení a koordinaci činnosti rothschildovských finančních aktivit v pobočných závodech v Londýně, Paříži, Neapoli a Vídni. V duchu nepsaného příkazu, směřujícího k zamezení štěpení rodinného majetku, se v roce 1826 oženil s dcerou svého londýnského strýce Jamese – Charlottou.⁷ V roce 1855, po smrti svého otce, trvale přesídlil do Vídně a ujal se řízení vídeňské filiálky Rothschildovy banky. Spolu se svým otcem Salomonem Mayerem byl Anselm považován za průkopníka „odklonu od jednoduchých krátkodobých operací [...] a k příklonu k dlouhodobému, případně trvalému angažování kapitálu“, což představovalo novou strategii v podnikání Rothschildů. Francouzský znalec dějin Rothschildů Bertrand Gille dokonce měl za to, že Anselm „ze všech Rothschildů této generace vykazuje nejvíce podnikatelského ducha a že si počíná někdy lehkomyslně“.⁸ Anselmovy aktivity v ostravské průmyslové oblasti připomíná několik objektů pojmenovaných po něm a na jeho počest: byla to tzv. *Anselmhiitte*, tedy Anselmova huť v železárnách ve Vítkovicích a uhelná jáma *Anselm* pod petřkovickým Landekem. V čele vídeňské filiálky setrval do roku 1874, kdy – dosáhnuv na svou dobu vysokého věku 71 let – zemřel.

Úhrnný odhad Anselmova majetku představoval k datu jeho úmrtí závratně vysokou částku 94,1 milionu zlatých rakouské měny (dále zl. r. m.).⁹ Když se od toho odpočítala tzv. pasiva (což byly dluhy a závazky vůči třetím osobám) ve výši přibližně půl milionu zlatých, zůstávala

Anselm Salomon Rothschild (1803–1874) na litografii, kterou zhotovil Friedrich Johann Gottlieb Lieder ve Vídni kolem r. 1830

výsledná částka 93,6 milionu. Hlavní položky pasiv představovaly dluhy na vídeňských domech č. p. 596, 601 a 867 v historické části města a na domech č. p. 839 a 840 na nové Rennweg. Dochované dokumenty dokonce umožňují něco, co obvykle zůstává pro hospodářské historiky neřešitelným nebo jen s obtížemi řešitelným problémem – totiž oddělení privátního majetku od objemu prostředků, kterými se osoba podílela na společném kapitálu firmy, resp. bankovního domu. Z úhrnného majetku Anselma Salomona bylo do této sféry aktivit investováno cca 40,3 milionu zl. r. m. Z toho do imobilních prostředků (doly, továrny, železnice, budovy) cca 10,1 milionu zl., zatímco překvapivě vysoký byl podíl v mobilním majetku, něco přes 30,2 milionu zl. Nakonec se podařilo dešifrovat i tuto zdánlivou anomálii: do imobilního majetku bylo zahrnuto také 100 kuksů (podílové listiny, do jisté míry podobné akciím) Vítkovického horního a hutního těžířstva, krátce před Anselmovou smrtí založeného Rothschildy a Gutmanny, jejichž jediným vlastníkem byl Anselm.

Anselm Salomon Rothschild se v r. 1835 stal majoritním akcionářem železáren ve Vítkovicích. O osm let později závod koupil. Vytvořením Vítkovického horního a hutního těžířstva v r. 1873 došlo ke spojení kapitálu s obchodním domem Gutmannů, litografie, kolem r. 1850

Zbývající majetek – přibližně 53,8 milionu zl. – byl privátním majetkem Anselma Salomona Rothschilda. Téměř dvě třetiny z něj tvořil movitý majetek: v hotovosti zanechal Anselm přibližně 3,1 milionu, které měl k dispozici ve své pokladně ve Vídni a jen zčásti u cizích peněžních ústavů. Do movitého majetku byly rovněž zahrnuty věci, jimiž měl vybavenou svou domácnost a sloužily jeho potřebě. Patřily sem nejen oděvy a nábytek, ale i knihovna, jejíž cena byla odhadnuta na necelých 5 tisíc zl., a také již tehdy proslulá Anselmova umělecká sbírka, obsahující několik desítek olejomalb rakouských i cizích malířů všech dob, soubor miniatur a akvarelů a velká sbírka mědirytin, celkem oceněné na 250 tisíc zl. Že byli Rothschildové nejen milovníky, ale i znalci vína, je známo. Ví se, že zejména od poloviny století investovali do vinic např. ve Španělsku, Portugalsku a Francii. Do imobilí byl zahrnut vinný sklep, jehož zásoby, především kvalitního Chateau Laffitte, byly odhadnuty na 3,5 tisíce zl. Nesrovnatelně větší byl objem mobilního kapitálu, investovaného Anselmem Salomonem do veřejných a soukromých dluhopisů a domácích i zahraničních cenných papírů. Zpracovatelé pozůstalosti přiznali, že v tomto sektoru finančního hospodářství měl Anselm uloženo 33,1 milionu zl., tedy převážnou část svého privátního majetku.

Narozdíl od svého otce Salomona Mayera Anselm Rothschild investoval do nemovitostí viditelně menší část svého kapitálu, a to hlavně do nemovitostí, které bychom mohli zařadit do sféry výrobních prostředků. Více než 14 milionů zl. měl dlouhodobě vázaných v nemovitostech, jež zřejmě převážně sloužily jako předmět tezaurace kapitálu, resp. spekulace. Na území Dolního Rakouska (včetně Vídně) tezauroval v podobě domů, pozemků, stavebních parcel apod. 6,1 milionu zl. a ještě vyšší

částku – přibližně 8 milionů zl. – měl vázanu na nemovitostech v cizině. Na území tehdejšího Pruska to byly velkostatky v Šilheřovicích a Dolním Benešově, jejichž hodnota (včetně nádherného a Rothschildy restaurovaného šilheřovického zámku) se pohybovala kolem 4,5 milionu zl. Ve Francii to byl Hotel Rothschild na Rue Laffitte v Paříži a rodinné nemovitosti v rodném německém Frankfurtu nad Mohanem, vše v ceně asi 3,5 milionu zl. Jen pařížský hotel byl i s vnitřním vybavením již v roce 1855 oceněn na 1,254 milionu franků a ročně vynášel Rothschildům údajně 55 000 franků.

Pozvolný ústup Rothschildů z aktivit v hornictví a průmyslu na sklonku Anselmova života byl patrný např. z toho, že se zmenšil podíl výrobních objektů na Moravě, ve Slezsku a v Dalmácii ve struktuře privátního majetku Anselma Salomona. Největšími investicemi byly montánní dráha v Ostravsko-karvinské pánvi (cca 557 tis. zl.) a báňský komplex Dolu Hlubina s koksovnu (776 tis. zl.). Z ostatních báňských závodů to byly jámy na Jaklovci, Karolina, doly v Hrušově, Doubravě, Orlové a velká moderní koksovna, tzv. Centrální v Moravské Ostravě. Objem těchto investic nepřekročil 4 miliony zl. Spor o to, zda tyto báňské a průmyslové závody jsou osobním vlastnictvím zemřelého Anselma Salomona, nebo platí společenská smlouva ze 7. listopadu 1873, podle níž měly údajně přejít do společného majetku nově ustaveného Vítkovického horního a hutního těžářství, pro kauzu pozůstalostního řízení byl vyřešen ve prospěch Anselmových dědiců. V této souvislosti ovšem nelze podceňovat Anselmův vysoký podíl (100 kuksů) na kapitálu Vítkovického horního a hutního těžářství. Zdá se však, a nasvědčují tomu např. protokoly o jednání těžářské rady Vítkovického horního a hutního těžářství, že zájem Anselma o podnikání ve Vítkovicích a na Ostravsku zvolna opadal, což se projevovalo např. jeho tolerancí k ne právě kompetentním a s technickým pokrokem krok držícím vedoucím manažerům Vítkovic. Ředitel Karl Elbertshagen (1866–1873) byl sice vzdělaným a oboru známým technikem, ale rozsah podniku, který měl řídit, byl zřejmě nad jeho síly. Po něm nastoupivší Alois Scholz (1873–1876) byl sice zkušený praktik, avšak s praxí v daleko menších a technicky zastaralejších závodech.¹⁰

K několika objektům jeho majetku vázal Anselma Salomona zcela zvláštní vztah. Byly to na prvním místě umělecké sbírky, jež systematicky vytvářel po celou dobu svého života. V závěti výslovně zakazuje, aby cokoli z nich bylo prodáno třetím osobám nebo směneno za jiné předměty. Vymínil si také, že žádná z položek umělecké sbírky nesmí být zcizena

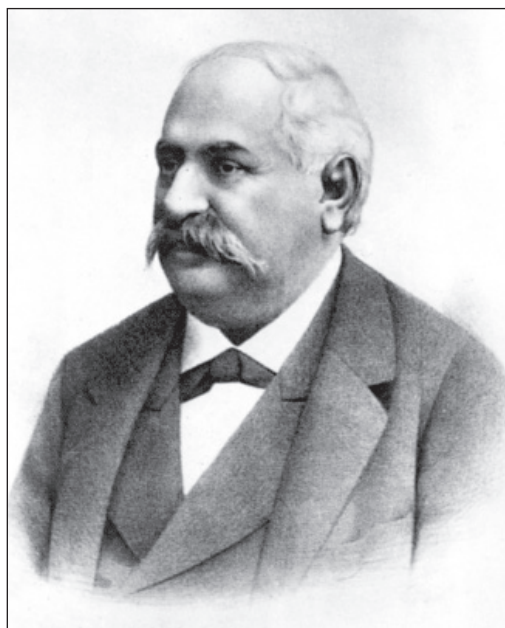
Jáma Hubert v Hrušově byla součástí ohromného majetku Anselma Salomona Rothschilda, r. 1903, Muzeum Těšínska

„titulo oneroso“, tedy jako úhrada za jiné břemeno, ani darována „*gratuito inter vivos*“. Zvláštní citový vztah Anselmův se vyvinul také vůči paláci v pařížské Rue Laffitte a k zámku a panství Šilheřovice, o nichž je známo, že v nich rád a dlouho pobýval, že jejich rozvoji obětoval hodně úsilí i peněz, vytvořil si nečekaně přátelský vztah k mnoha jejich zaměstnancům a po celý svůj život budoval z šilheřovického panství oblíbenou a evropskými politickými a hospodářskými elitami často navštěvovanou honitbu. Ve své závěti nařizoval, aby v případě, že nebude-li vůle jeho dědiců statky Šilheřovice a Dolní Benešov v tehdejší Prusku osobně spravovat, budou prohlášeny za fideikomisy.¹¹

O 20 let později, 17. května 1895, následoval Anselma Rothschilda na onen svět rovněž muž, se kterým ho po jistou dobu spojovaly společné podnikatelské zájmy a projekty – rodák z lipnické židovské rodiny Wilhelm Wolf Gutmann. Také on se na konci 19. století ocitl na vysokých příčkách pomyslného žebříčku nejbohatších osobností staré habsburské monarchie. Podobně jako Anselm Rothschild a jeho otec Salomon Mayer, i Wilhelm Gutmann zasáhl výrazným způsobem do hospodářského rozvoje ostravské průmyslové oblasti v 19. století a také jemu exploatace nerostného bohatství kraje pod Beskydami a práce zdejších havířů a hutníků napomáhala k růstu bohatství jeho rodinného vídeňského obchodního domu.¹² Wilhelm Issak Wolf Gutmann (* 18. srpna 1826 v Lipníku nad Bečvou) byl synem Marcuse Löbla (jinak též Marcuse Leopolda) a jeho manželky Dobrische (Berty) z vážené židovské rodiny kroměřížských Franklů. Podnikatelské aktivity začal rozvíjet již Wilhelmův děd Issak, který se zabýval obchodováním s uherskou vlnou a vlněnými tkaninami, produkovánými moravskými soukeníky. Po jeho předčasné smrti se obchodu ujal syn Marcus Löbl, jenž část otcem získaného obchodního kapitálu investoval do manufakturní výroby vlněných látek. Reprezentant třetí generace Gutmannů, Wilhelm Wolf, po několika pokusech uplatnit se mimo podnikatelskou sféru, zakotvil nejprve jako obchodník s hanáckým obilím, posléze se sádrou a nakonec s uhlím z ostravského revíru, do jehož důlních závodů, zejména na Těšínsku, investoval nemalou část svého kapitálu. Sám nebo ve spolupráci s jinými podnikateli ovládl podstatnou část produkce a obchodu s uhlím a akumulovaný kapitál posléze přeléval i do jiných odvětví podnikání, jako bylo hutnictví železa, strojírenství, potravinářský průmysl, textilnictví nebo doprava. Část kapitálu tezauroval v pozemkovém majetku a v peněžních ústavech.

Také v případě Wilhelma Wolfa Gutmanna máme možnost udělat si představu o objemu a struktuře jeho majetku díky

Wilhelm Issak Wolf Gutmann (1826–1895) byl v r. 1878 díky svým schopnostem a postavení císařem povýšen do rytířského stavu s predikátem rytíř (Ritter von), litografie, 70. léta 19. století

tomu, že ve vídeňském Městském a zemském archivu a jeho fondu Obchodní soud Vídeň jsou uchovávána akta, týkající se projednávání jeho pozůstalosti.¹³ K datu úmrtí, to je k 17. květnu 1895, dosahoval majetek zůstavitele 42 485 626 rakouských korun, což v převodu na „starou“ rakouskou měnu představovalo přibližně 21 milionů zlatých.¹⁴ Byla to zřejmě částka již očištěná od pasiv – tedy možných dluhů a závazků vůči věřitelům. Z toho plnou třetinu – 14,1 milionu korun – představovala hotovost, která byla Wilhelmovým podílem ve firmě Gebrüder Gutmann ve Vídni. Druhou největší položku ve struktuře gutmannovského kapitálu tvořily cenné papíry (cca 12 milionů K), z nichž devět desetin byly papíry kótované na burze a zbytek papíry nekótované. Stojí za pozornost, jak byl lokován Wilhelmův kapitál do produkčních zařízení: nejvíce, tj. téměř 8 milionů K, tvořil jeho podíl na základním kapitálu Vítkovického horního a hutního těžnictva. Wilhelm Gutmann byl držitelem celkem 20 kuksů, přičemž hodnota jednoho představovala 400 000 K. Byla to výnosná investice: jen v roce Wilhelmova úmrtí se zhodnocoval jeden kuks osmi procenty, tj. 32 000 K. Wilhelmovým dědicům však o několik let později (1900) vynášel už 18 %, což bylo tehdy 72 000 K. Druhá nejsilnější investice byla do podniku Kamenouhelné doly Orlová-Lazy – 2,9 milionu K (podíl 60 %) – dále do lokální dráhy Studénka – Štramberské 684 000 K (podíl 28,5 %) a 226 899 K na Dědicko-haberspirském těžnictvu 23,6 kuksů o finančním objemu 200 000 K. Následovala společnost Kamenouhelné doly s lodním parkem v Drenkove (podíl 48 %) ve finančním objemu 115 558 K. Kapitál, deponovaný v jiných průmyslových

Hlavní jáma v Orlové-Lazích byla založena olomouckým arcibiskupstvím v r. 1863 a dokončit se ji podařilo za finančního přispění obchodního domu bratří Gutmannů. Židovští podnikatelé se pak v r. 1867 stali majoritními vlastníky tohoto perspektivního dolu, r. 1904, Muzeum Těšínska

a báňských podniků (vápencový lom a vápenka ve Štrambersku, těžířstvo Bosnia, cihelna v Mannersdorfu), činil necelých 100 000 K.

Relativně vysoký podíl na majetku Wilhelma Gutmanna měl kapitál tezaurovaný

Rothschild's Money...

A small study is based on resources deposited in the Stadt- und Landesarchiv in Vienna (Handelsgericht Wien Fund) and it attempts to analyze the property relations of two important representatives of the Austro-Hungarian financial elites – Anselm Salomon Rothschild (1803–1874) and Wilhelm Issak Wolf Gutmann (1826–1895), coincidentally, two personalities that significantly participated in the modernization and industrialization of the Ostrava industrial region. The analysis is based on a resource with very rich contents and not used so far, i.e. their inheritance acts.

do pozemkového majetku a dalších nevýrobních nemovitostí. Více než 3,3 milionu K byla hodnota zemsko-deskových statků, zakoupených v průběhu Wilhelmova života: Pföhl, Jaidhof, Dross, Imbach, Rehberg a Wald zu Pauholz v Dolním Rakousku. Více než 800 000 K představovala hodnota vídeňského domu rodiny na Kantgasse č. p. 6 s vnitřním vybavením, a dále nadějně stavební parcely ve velmi výhodně položené lokalitě vnitřního města na Karlsplatzu.

Kapitálová struktura majetku Wilhelma Wolffa Gutmanna ukazuje na moderní strategickou orientaci podnikatele. Rozdělení kapitálu do různých odvětví a jeho koncentrace do klíčových oborů, majících povahu vedoucích sektorů ekonomiky zejména v období silícího mezinárodního napětí v Evropě, staví Wilhelma Gutmanna do popředí rakousko-uherských hospodářských elit. Nejenže se mu za jeho života podařilo vytvořit obrovské bohatství, ale svým dědicům – Maxmilianovi a Rudolfovi – i základnu pro jeho další růst.¹⁵

POZNÁMKY

- 1 Výběr literatury o této bankéřské rodině v hesle *Rothschild* v Myška, Milan a kol.: Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století 1. Ostrava 2003, s. 397–400.
- 2 Schnee, Heinrich: Rothschild. Geschichte einer Finanzdynastie. Persönlichkeit und Geschichte 23. Göttingen – Berlin – Frankfurt 1961, s. 75–76.
- 3 Corti, Egon Caesar conte: Rothschildové. Praha 1931 (jde o zkrácenou, do češtiny přeloženou verzi dvoudílné práce Der Aufstieg des Hauses Rothschild 1770–1830. Leipzig 1927 a Das Haus Rothschild in der Zeit seiner Blüte 1830–1871. Leipzig 1928).
- 4 Ferguson, Nial: Die Geschichte der Rothschild. Propheten des Geldes 1–2. Stuttgart – München 2002, s. 597.
- 5 Srov. např. Encyklopaedia Judaica, vol. 14: Red–Sl. Jerusalem 1971, s. 334–348.
- 6 Jeho původní jméno bylo Jakob Rothschild.
- 7 K pozůstalostním spisům v Stadt- und Landesarchiv Wien, fond Handelsgericht Wien A 2, A – Verlassenschaftsabhandlungen 1854–1897, je přičleněn tzv. Familien-Atest od svobodného města Frankfurtu nad Mohanem z 8. února 1866, jehož obsah pro jeho cenné rodopisné informace ve stručnosti shrnu: Anselm Salomon Rothschild je od roku 1833 měšťanem Frankfurtu n. M., bankéřem a konzulem rakouského státu ve Frankfurtu, komerčním radou, hessenským finančním radou, komandérem a rytířem vysokých řádů. Je synem zdejšího zemřelého měšťana a bankéře Salomona Mayera Rothschilda a jeho manželky Caroliny, roz. Stern. Narodil se 29. ledna 1803 zde, dne 11. září 1826 se oženil v Londýně se svobodnou paní Charlottou v. Rothschild, dcerou londýnského bankéře Nathana Mayera Rothschilda, narozenou 10. srpna 1807 v Manchesteru, jež zemřela 17. května 1859. Jejich dětmi byli Mayer Anselm Leon, nar. 7. července 1827 v Paříži, zemřel 11. července 1828 v Benátkách. Dcera Carolina Julia Anselma, nar. 2. září 1830 v Luganu, provdaná 16. října 1850 za Adolfa sv. p. Rothschilda, frankfurtského měšťana a bankéře, narozeného 21. května 1823 v Heagel, dále dcera Hannah Mathilda, narozená 5. března 1832, provdaná 21. listopadu 1849 za Wilhelma Karla sv. p. Rothschilda, zdejšího měšťana a bankéře, narozeného 16. května 1828. Další dcerou byla Sara Louisa, narozená 8. prosince 1834, zasnoubená 10. května 1856 s Josefem Mayerem Montefiore, rentiérem v Londýně, narozeným 10. května 1806 v Londýně, kteréžto bylo „jako nesmyslné“ zrušeno a provdána 30. října 1858 za Raimonda Franchettiho, bankéře bytem v Turíně v Království Sardinie, narozeného 25. října 1829 v Livorně ve Velkovévodství Toskána. Na základě usnesení městské rady Frankfurtu z 5. listopadu 1858 byla propuštěna z městského svazku. Další synové byli Nathaniel Mayer (* 26. října 1836, Londýn), Ferdinand James Anselm (* 17. prosince 1839, Paříž), Salomon Albert Anselm (* 29. října 1844, ?) a Alice Charlotte (* 17. února 1847, asi Vídeň).
- 8 Gille, Bertrand: Histoire de la Maison Rothschild T. 2: 1848–1870. Genève 1967, s. 615–616.
- 9 Neuvedu-li jinak, v další části článku se opírám o konvolut písemností, vedených pod sign. 37/1874 ve Stadt- und Landesarchiv Wien, fond Handelsgericht Wien A 2, A – Verlassenschaftsabhandlungen 1854–1897.
- 10 Viz Myška, M. a kol.: Historická encyklopedie 1, s. 100–101. O Scholzovi viz Spurný, František: Příspěvek k dějinám sobotínských železáren v 50. a 70. letech 19. století (Biografie Aloise Scholze). Z dějin hutnictví, 7, 1980, s. 81–90.
- 11 Uvedeno v „Erklärung“ k závěti, jež podepsali 31. března 1877 Nathaniel Meyer Rothschild, Albert Anselm Rothschild a Ferdinand James Rothschild.
- 12 Také o Gutmanech existuje bohatá literatura. Základní díla citována u příslušného hesla v Myška, M. a kol.: Historická encyklopedie 1, s. 139–143.
- 13 Stadt- und Landesarchiv Wien, Handelsgericht Wien A 2, A – Verlassenschaftsabhandlungen 1854–1897, sign. 53/1895.
- 14 Není jisté bez zajímavosti porovnat majetek Gutmannův s majetkem jednoho z největších textilních baronů v Čechách druhé poloviny 19. století – Franze Liebiga, reprezentanta druhé generace vlnářských podnikatelů na Liberecku. Když 9. prosince 1886 ve Vídni zemřel, zanechal majetek ve výši 5 208 199 zl. r. m., od něhož je však třeba odečíst relativně vysokou sumu pasiv – 1 311 791 zl. Srov. tamtéž, sign. 88/1886.
- 15 Jen v letech 1895–1900 rostly např. výnosy z jednoho kuksu Vítkovického horního a hutního těžířstva z 32 000 K na 50 000 K (1896), 40 000 K (1897), 44 000 K (1898), 68 000 K (1899), 72 000 K (1900). Základnu pro soustavný růst zisku představovala např. i Studénsko-štramberská dráha. Viz tamtéž, sign. 53/1895.

Jakob Reichmann a Teschner Zeitung

Edyta Žyła

Jakob Reichmann byl dlouholetým šéfredaktorem a vydavatelem těšínských deníků. Je tedy zřejmé, že jeho život a činnost si zaslouží pozornost vědeckého bádání.¹ Reichmann náleží k nepříliš známým osobnostem, je postavou spíše tajemnou. Dodnes schází jeho podrobná biografie a téměř nic o něm nevíme. Autorka proto uznala za vhodné představit jeho portrét v kontextu politických aktivit a tím ho uchránit před zapomenutím. Prezentace Jakoba Reichmanna vyžaduje jeho začlenění na pozadí konkrétní společnosti, k níž náležel a o níž psal.

Tisk měl v oblasti Těšínského Slezska zvláštní význam. Jak píše historik Stanisław Zahradnik: „*Prasa była przede wszystkim wyrazem aktywności i prężności społeczno-narodowej, była krzewicielem postępu społecznego, niosła oświatę i kulturę do szerokich mas, uświadamiała narodowość i klasowo, była skutecznym ośrodkiem obronnym przed wszelkim uciskiem i wyzyskiem. Na niej po prostu ówczesne generacje uczyły się czytać.*“² Noviny na konci 19. a počátku 20. století určovaly skutečné „okno do světa“, v protikladu k např. oficiálním zprávám byly jediným spěšným nositelem informací o každodennosti. Obyvatel Těšína se dovídal o věcech týkajících se svého prostředí, kulturního centra, nejbližšího okolí, stejně jako i o problémech mimo své území. Rozvoj časopisectví je věrným odrazem složité společensko-politické, hospodářské, kulturní i národnostní situace tohoto území.³ Národní uvědomění, třídní konflikty a styk kultur

vedl ke zvýšení potřeby psaného slova a ke zdůraznění vlastní identity právě přes noviny.

K obrovskému rozvoji časopisectví přispělo rovněž příznivé zákonodárství. V roce 1848, a naposledy v roce 1867, byla zrušena cenzura a prakticky bez větších obtíží mohla vznikat nová čísla novin a časopisů. Stojí za připomenutí, že před „Jarem národů“ zde neexistoval regionální tisk, odebírala se periodika z Vídně nebo z Pruska.

Prvními novinami tohoto pohraničního území byl polský *Tygodnik Cieszyński*. Dne 6. května 1848 je založili Paweł Stalmach, Andrzej Cienciała a Ludwik Klucki. Jejich prostřednictvím započal proces národního uvědomění Poláků žijících v Rakouském Slezsku. Od března 1851 až do druhé světové války byly vydávány jako *Gwiazdka Cieszyńska*, zůstávající jedněmi z mála tak dlouho vydávaných novin v Polsku. V roce 1894 začalo vycházet první české periodikum v Těšínském Slezsku s názvem *Noviny Těšínské*. První německé noviny představoval titul *Schlesischer Anzeiger*, vydávaný od roku 1860, po třech letech přejmenovaný na *Silesii*. *Silesia* měla své redakce v mnoha městech Rakouského Slezska. Díky aktivitě redaktorů z německých zemí se dostávala do mnoha míst a existovala vlastně až do roku 1939, přičemž byla léta vůdčím německojazyčným tiskem na zdejším území.

Dalšími německojazyčnými novinami na Těšínsku byl titul *Teschner Zeitung* vydávaný Jakobem Reichmannem v letech 1894–1934. Stále zůstávají nedoceny badateli i odborníky. I přes

Snadnou distribuci novin zajišťovali pouliční prodejci, tzv. kameloti. Chlapec, nabízející nejnovější vydání, pózuje před „Demellochem“ – podchodem pro pěší pod železniční tratí, jenž nechal zbudovat těšínský starosta Johann Demel (1825–1892), kolem r. 1912, Muzeum Těšínska

40 let jejich existence na trhu, což je důvodem, proč měly své odběratele a vynášely, jsou připomenuty jen ve třech publikacích týkajících se časopisectví na Těšínsku. Andrzej Pilch zmiňuje pouze nejvýznamnější informace o frekvenci vydávání (deník), o odpovědném redaktorovi (Jakob Reichmann), vydavateli (Alfred Reichmann) a tiskárně (Paweł Mitrega).⁴ Bernhard Gröschel navíc uvádí informace o typu (Generalanzeiger – obecné oznámení), politickém postoji (bezpartijní) a frekvenci vydávání (třikrát týdně).⁵ Tadeusz Kowalak napsal malé pojednání o tisku na Těšínsku, v němž charakterizuje *Teschner Zeitung* jako noviny „zdrženlivé“, založené roku 1896, vycházející třikrát týdně a spolupracující s polskými institucemi.⁶

Nejstarší dochované a dostupné exempláře jsou datovány k 30. prosinci 1918. Ročníky mezi lety 1894 a 1918 se dosud nepodařilo nikde v celku získat.⁷ Těšínská knihovna (Książnica Cieszyńska) disponuje přibližně 800 exempláři, především z let 1919–1920. Chybějící ročníky do roku 1934 je možno nalézt v Národní knihovně ve Varšavě (Biblioteka Narodowa w Warszawie) a v knihovně Varšavské univerzity (Biblioteka Uniwersyteku Warszawskiego).

Do této chvíle se bohužel nepodařilo ozřejmit, v jakém nákladu noviny vycházely. Jejich cílovou skupinou byli Němci žijící v Těšínském Slezsku, ale i osoby pocházející z polských a českých rodin nakloněné německé kultuře. Redaktor Reichmann novinám vdechl propolský postoj, což v německé společnosti Těšína nebylo příliš populární. Je nutno zdůraznit, že ve svém podtitulu nesly „Unparteiisches Organ“ (bezpartijní tisk) a byly orientovány především k informovanosti čtenářů.

Mnoho informací o jejich fungování pochází přímo z otištěných článků. Dne 15. srpna 1919 vyšlo oznámení, že noviny se namísto regionálních stávají krajskými (Landesblatt) a budou reorganizovány a rozšířeny, což bylo čtenáři pozitivně přijato.⁸ O dva týdny později zde vyšel článek z varšavského *Kuriera Poranného*, jenž popisuje *Teschner Zeitung* jako noviny, které reprezentují umírněné a dokonce smířlivé názory, což není možno říci např. o *Silesii*.⁹ V roce 1933 čteme, že před deseti lety (v roce 1923) byly noviny *Teschner Zeitung* vydávány ve třech jazycích: polském,

českém a německém. Tyto noviny byly až do konce roku 1920 vydávány ve dvou jazykových verzích – polsky jako *Gazeta Cieszyńska* a německy jako *Teschner Zeitung*. V letech 1920–1921 vycházely na jedné straně paralelně informace pro Poláky i Němce, od roku 1922 již opět formou dvou samostatných dvoustránkových novin.

Redaktor Jakob Reichmann žil v Těšíně již na počátku 20. století. Jednalo se o Žida vychovaného v německé kultuře, jenž se angažoval ve vydávání nejméně šesti místních novinových titulů. Z již výše zmíněné literatury týkající se tisku na Těšínsku vysvítá, že vydával rovněž *Teschner Kreisblatt*, *Neue Schlesiische Zeitung*, *Abendblatt*, *Neue Schlesiische Zeitung*, *Kleine Morgenpost*, *Neue Schlesiische Zeitung*, *Schlesiisches Tagblatt* a *Teschner Zeitung*. Obdobně jako jeho noviny, i on je dnes téměř zapomenut.

Jeho příjmení bylo zmíněno v několika vědeckých a publicistických pracích. Franciszek Pasz ve své knize o těšínských Židech připomíná redaktora Jakoba Reichmanna jako člena komise obecní rady Těšína v letech 1920–1939.¹⁰ O Reichmannovi píše rovněž Joachim Glensk v *Czarnej księdze Prasy Śląskiej*: „Skazanie dwóch redaktorów (wraz z Regerem zasądzono Reichmanna choć nie znamy bliżej biegu sprawy tego ostatniego) w procesach prasowych wywarło na Śląsku Cieszyńskim wielkie wrażenie, gdyż zdarzało się to niezwykle rzadko. Opinia publiczna, śledząc tok rozprawy pewna była ich uniewinnienia.“¹¹

Reichmann stanul několikrát před soudem za urážku. V roce 1897 kvůli řediteli Slezské nemocnice, primáři chirurgie MUDr. Hermannu Hinterstoisserovi, a dva roky později kvůli starostovi Těšína JUDr. Leonhardu Demelovi. Jak informuje sám obviněný, soudní přelíčení se proměnilo v kolosální senzaci, avšak novinář byl zproštěn viny.

Datum narození a úmrtí Jakoba Reichmanna se nepodařilo dosud upřesnit. V roce 1866 v Mostech u Jablunkova žili Hermann Reichmann s manželkou a dítětem. Hermann Reichmann náležel ke skupině osob bez práva „příslušnosti“ k Těšínsku, formálně příslušel do Andrychova v Haliči.¹² Jakob Reichmann v jednom ze svých článků píše o potřebě vyplnění svého dotazníku. Na otázku o místě narození uvedl „Die Hölle“ (peklo) a dodal, že se opravdu narodil v Mostech u Jablunkova, kde jeho rodiče provozovali hostinec „Do pekla“ čili „Zur Hölle“.¹³

Dalším pramenem potvrzujícím Reichmannovu přítomnost v regionu je *Adressen-Buch der Stadt Teschen* (Adresář města Těšína).¹⁴ Díky němu je možno potvrdit, že Reichmann často měnil místa pobytu i sídlo své firmy. Poprvé je jeho živnost zmíněna v roce 1902, rovněž tehdy je uvedeno jeho povolání – sollicitátor (právní poradce).¹⁵

Reichmann byl nejen vydavatelem novin a jejich redaktorem, ale napsal i brožurku *Aus der Geschichte der Juden in Teschen. Alte Teschner Familien I. Familie Glesinger (1531–1935)* /Z dějin Židů v Těšíně. Staré židovské rody I. Rodina Glesingerova/, od roku 1922 vydával průvodce *Teschnerfrüher*, v němž zveřejňoval adresy významnějších institucí a podniků ve městě. Přispíval do novin *České slovo*. V neposlední řadě se věnoval poezii.¹⁶

Námi sledovaná osobnost proslula rovněž jako aktivní fejetonista, téměř v každém čísle novin se objevuje jeho článek. Reichmann vytváří svou podobu coby vševědoucího, dávajícího vždy nejlepší radu a těšícího se největší slávy svého druhého já. Nejednou píše: „Kuba všechno ví, všechno zná, všechno se dozví, takže Kuba musí rovněž vědět, co se stane.“¹⁷

Fejetonista často zdůrazňuje svůj velký vliv na ženy: „Je svět žen, které mohou pro Kubu žít či zemřít. A když nějaký muž chce ženě nadbíhat, přináší jí domů Kubu každý večer.“¹⁸

Jakob Reichmann měl doktorský titul, který získal na vídeňské univerzitě. Byl představeným židovské školky *Talmud-Thora-Verein* v Těšíně. Miloval detektivní a kriminální příběhy a s chutí sedával v soudní síni s tvrzením, že nikde jinde nelze tak důkladně poznat člověka než právě tam.

Každý den věnoval první stranu novin událostem z Těšínska, především těm, jež souvisely se stanovením hranice a státní příslušností. Redaktor měl vlastní představu budoucnosti regionu. Tvrdil, že Těšín může udržet pozice hlavního města východního Slezska v případě, že bude náležet Polsku, v Československu by byl degradován na předměstskou část Ostravy.¹⁹ Díky tomu se stane „*hospodářskou nulou*“ a „*zahnanou bídou do kouta*“ v rukou Čechů. Polské Slezsko má před sebou, podle jeho názoru, nejvěrohodnější budoucnost, protože právě zde se soustřeďuje celá obchodní komunikace mezi Polskem a Ruskem, Moravou, Čechami, Německem, Slovenskem a Maďarskem. Reichmann při každé příležitosti zdůrazňoval, že Těšín by měl mít nadnárodní příslušnost. Byl obezřetný vůči Československu. Rád kritizoval, názorně poukazoval na neobvyklou mazanost Němců žijících na území Ostravy a v jejím okolí, kteří, vědomi si kořisti přislíbené Čechy, žádají přičlenění uhelného revíru k Československu.

Reichmann se ve svých člancích obává, že by se obyvatelé Těšína pod československou nadvládou museli dělit o své těžko vydobyté životní zásoby. Poukazuje rovněž na podlomený stav průmyslu v Československu – neustálé stávky prodávajících, nespokojenost obyvatel a ohromná nezaměstnanost. Přitom zdůrazňuje „*bestialitu*

českých fanatiků, kteří urážejí a ponižují Němce“. Jeho názory ve fejetonech poukazují na antičeskou politiku. Prostřednictvím kritiky a vytvářením negativního obrazu usiluje o to, aby mohl ukázat těšínským Němcům cestu k lepší budoucnosti v rámci Polska.

Do poloviny roku 1919 byl redaktor ve svých názorech rozhodný a jednoznačný. Potom již neviděl situaci tak radikálně. Konstatuje, že je velice nebezpečné flirtovat s jedním nebo druhým státem,²⁰ protože není jasné, jak celá situace dopadne. Špatná volba může skončit negativními následky.

Tvrdí, že Němci, schovávající se neustále za hesla neutrálnosti, nehrají otevřeně, což přece muži nedělají. V jednom ze svých článků píše: „*Hloupost a arogance, to jsou dvě nevyhléditelné nemoci, které přivádějí těšínské Němce k záhubě i skutečně – jak vidíme – už je k té záhubě přivedly. Místní Němci se chovají hloupě, poněvadž zachraňují německost pouze u korbele piva s důrazným pokřikem Heil.*“²¹

Reichmann vyčítá těšínským Němcům naivitu a zaostalost. Poukazuje na jejich negativní charakterové rysy, které jim neumožňují vyslyšení rad o polsko-německém porozumění. Zároveň zdůrazňuje, že největším neštěstím těšínských Němců je to, že nemají žádného silného politického vůdce, jenž by mohl být jejich rádcem.

Redaktor, plný výčitek, potvrzuje, že Němci samotní jsou viníky nedostatku možnosti spolupřihlasování o osudech Těšína, když nedokázali upevnit svou pozici po dlouhé časy, kdy byli u moci. Reichmann rovněž přemýšlel nad možností domluvy Poláků s Čechy, přirovnává je k manželskému páru, přičemž Němci tady měli sehrávat úlohu obětího beránka, na kterém si jiní vylijí svou zlost. Jednoduše řečeno, přirovnává polsko-československé vztahy k manželství, kde Poláci a Češi jsou spolu ve svazku, někdy se mají rádi a jindy zase perou. Němci vystupují v roli milence, kterému se kolikrát vede o mnoho lépe než oběma manželům.

Reichmann věřil v možnosti Polska, jeho „obrovský“ průmysl a rozvoj, jenž však se skutečným stavem neměl nic společného. Zároveň si byl vědom, že samostatné Těšínské knížectví, o kterém snil a v němž měli žít Poláci, Němci i Češi, bylo utopií. Nepochybně chtěl pro místní společnost dobro, avšak s ohledem na stálé změny politické situace se pramen tohoto dobra měnil. Z jedné strany nemohl jednoznačně určit své názory, když si uvědomoval, že pro něj bude výhodnější zůstat až do konce nezaujatým. Z druhé strany však jeho vize spolupráce Němců s Poláky nebyla v Těšíně populární. V hloubi srdce nejvíce toužil po návratu rakousko-uherské monarchie. Stejně jako mnoho ostatních

Vlastnoruční podpis
Jakoba Reichmanna
a jeho manželky Hermíny,
r. 1920, Archiwum
Państwowe w Katowicach,
Oddział w Cieszynie

zdůrazňoval, že nejlepším řešením by byl starý „dobrý“ pořádek.

Redaktor vzpomíná rovněž na časy německých škol, kdy byl utvrzován, že bohatě vystačí znalost německého jazyka, který byl představován jako „světový jazyk“ a kterým se je možno domluvit i u Hotentotů.²² Před rokem 1918 vnímali těšínská Němci polštinu jako velice negativní a méněcenný jazyk. Avšak na počátku roku 1919, jak Reichmann píše, aby se člověk v Těšíně domluvil, bylo zapotřebí znalosti polštiny, pak češtiny a zanedlouho bude možné, že také angličtiny, francouzštiny a italštiny. Nastala doba, kdy se vyšší německá kultura musela „přizpůsobit“ změně, aby se mohla nějakým způsobem sama se sebou dohodnout. Reichmann pobízí Němce, aby zavrhl stereotyp polského jazyka jako nevyhovujícího a Němcům nepřátelského a pochopili potřebu komunikace. V květnu 1919 se ukázal v *Teschner Zeitung* tento článek: „*Těšín je nyní k Polákům přátelsky nakloněn. V našem obecním sále, kde každé polské slovo bylo zakázáno tak jako u ortodoxních Židů vepřové maso, se mluví polsky. Žádného člověka již nena- padne nazývat tento jazyk nesmyslným blekotáním, přímo protivným, naslouchá se mu nyní s úctou, hledají se vzájemné slovní nedostatky ve znalosti jazyka a uznává se, že pánové z Polského klubu mají kulturu na vysoké úrovni, že mají docela dobré, moderní nápady a že je celkově nelze řadit mezi zaostalé venkovany, za něž byli vždy pokládáni. Kolik zlých let a situací si bylo možno odpustit, kdyby se již dříve došlo k takovému závěru.*“²³

Polský jazyk byl do roku 1919 považován za projev zpátečnictví, nevzdělanosti, jako něco horšího. Když na Němce promluvil někdo polsky, odpovídal: „*Ich versteh' nichts*“ (ničemu nerozumím). Ve 20. letech 20. století „náhle“ začali rozumět. Reichmann zdůrazňuje, že Němci objevili krásu polského jazyka.

Redaktor píše, že před 20 lety (kolem roku 1900) byly vydávány požadavky na zavedení polského jazyka do škol v Těšínském Slezsku, ale všichni stoupenci této myšlenky, s Reichmannem v čele, byli označeni jako nepřátelé německv v a byli pronásledováni „až do krve“.²⁴

Léta po první světové válce byla spjata především se značným zpomalením rozvoje hospodářství a obchodu. Byla to doba, kdy se ničeho nedostávalo. Obchody zely prázdnotou, lidé nenakupovali, protože pokud se již něco objevilo na pultech, pak to bylo velice drahé. Obchodníci uzavírali své upadající živnosti. Když byli obyvatelé bez práce, perspektiva lepší budoucnosti se stávala stále méně reálnou. Reichmann píše o nedostatku naděje a jejich zlosti: „*Jak je možno zůstat klidným, když není nic k jídlu, nic ke kouření, nic k oblečení, peníze, které jsou v kapsách, ztrácejí smysl, tak to dále nejde.*“²⁵

Jakob Reichmann často psal, v jak těžké a nestabilní době musel žít. Rovněž konflikt o Těšínsko, stejně jako právě skončená první světová válka, vedly stále k horšímu společenskému stavu. „*Nemůžeme mít klid. Končí jedna válka, začíná druhá.*“²⁶ Lidé se začali chovat divně. „*U lidí již nelze rozpoznat jejich psychózy. Z milých a laskavých stali se popudliví, mrzutými bručouny; optimisté se změnili v pesimisty [...]; ženy a dívky se zaobírají politikou namísto vařečkou; stručně řečeno, svět se obrátil vzhůru nohama.*“²⁷

Situace z roku 1919 zpochybnila jeden z významných faktorů utvářející lidské vědomí – státní příslušnost. Lidé nevěděli, se kterým státem se budou moci ztotožnit, především pak jak budou definovat sami sebe. Reichmannovy fejetony prostupuje nejistota a únava vyvolaná národnostními otázkami. „*Večer usínáme v Polsku, ráno se budíme v Česku, potom znovu naopak, v mezidobě v noci sníme o neutralizaci nebo o příslušnosti k Německému Rakousku či jiným záležitostem fantazie.*“²⁸

Jedinou záchranou v této nestabilní době je humor. Reichmann hodnotí sám sebe jako člověka s velkým smyslem pro humor a takových lidí si považuje. Často sice ztrácí naději v budoucnost, ale nikdy neztrácí smysl pro humor. Postupem času se z oportunisty mění v realistu s řízným jazykem. Zdůrazňuje svůj odstup od řady situací, díky němu se smějeme lidským slabostem a popisy každodenního života Těšíňanů jsou plné sarkasmu a sebeironie.

O roli žen a rodiny však píše konzervativně. Podle jeho názoru musí mít každá žena takové vlastnosti, jaké měla císařovna: „*má být věrná v lásce, pevná ve víře a neochvějná v naději.*“²⁹ Na počátku 20. století žily v Těšíně nejen domácí hospodyňky, ale rovněž sebevědomé, politikou se zabývající ženy, které chtěly být zrovnoprávněny s muži. Reichmann je v této věci konzervativní – ženy se nemají zabývat politikou, protože to škodí jejich pleti. Tvrdí, že „*se ženy díky politice mění z milých, jemných a ochotných dívek v hádavé panny orleánské, řvoucí lvice, které jsou schopny vydrápat oči.*“³⁰ Dodává, že se přimlouvá za ženy a jejich emancipaci, ale pouze v tanečním sále, divadle a na koncertech. Těšínské ženy však v meziválečném období sportují, řídí automobily, putují po horách, vydělávají provázením turistů po městě, jsou moderní a aktivní. Reichmann píše, že tento přerod žen v „*femme fatale*“ je pro něj a mnoho dalších mužů ve městě frustrující.

Redaktor si byl vědom obrovského vlivu tisku na veřejné mínění. Z jeho fejetonů se dozvídáme o každodenním životě, rozmanitém společenském obraze a komplikovaných národnostně-

politických vztazích. V této nestabilní době bylo těžké udržet neustranné a nepolitické jméno novin. Proto tak často docházelo ke konfliktům a výměně názorů mezi novinami na tomto území. Reichmann se pokoušel sjednotit Němce žijící na Těšínsku, ale s ohledem na různé vize budoucnosti se mu to nepodařilo dokončit.

Nezbývá než věřit, že takový výjimečný činitel a lokální patrioti neupadnou v zapomnění. V případě Reichmanna, jeho publicistické činnosti a soukromého života zůstalo ještě mnoho otazníků. Díky tomu se možná podaří nezapomenout na společné, mnohonárodnostní dějiny města,

kteřé z velké části tvořili těšínský Němci. Díky péči o místní multikulturní paměť Těšínského Slezska může dojít k vytvoření uvědomělé polsko-německo-české totožnosti.³¹

Jakob Reichmann and *Teschner Zeitung*

By analyzing the newspaper *Teschner Zeitung*, published in Těšín from 1894–1934, the author attempts to unveil the remarkable spectrum of opinions of its editor-in-chief, Jakob Reichmann. This pro-Polish Jewish intellectual, raised in the German cultural environment, ranked among the significant but now forgotten personalities of Těšín at the end of the Austro-Hungarian Monarchy and the inter-war era. His feuilletons published in *Teschner Zeitung* reflect the editor's individual view of the present and future of Těšín Silesia.

POZNÁMKY

- 1 Autorka článku svůj zájem o Jakoba Reichmanna avizovala již v magisterské práci *Żyła, Edyta: Teschner Zeitung in den Jahren 1919–1934 und ihre kulturtragende Rolle*. Uniwersytet Śląski, Filologia Germańska. Sosnowiec 2010.
- 2 Zahradnik, Stanisław: *Czasopiśmiennictwo w języku polskim na terenach Czechośłowacji w latach 1848–1938*. Opole 1989, s. 9.
- 3 Tamtéž, s. 13.
- 4 Pilch, Andrzej: *Czasopiśmiennictwo na Śląsku Cieszyńskim w latach 1848–1920*. Studia i Materiały z Dziejów Śląska, 3, 1960, s. 482.
- 5 Gröschel, Bernhard: *Die Presse Oberschlesiens von den Anfängen bis zum Jahre 1945*. Dokumentation und Striktorbeschreibung. Schriften der Stiftung Haus Oberschlesien. Landeskundliche Reihe 4. Berlin 1993, s. 304.
- 6 Kowalak, Tadeusz: *Prasa niemiecka w Polsce 1918–1939*. Powiązania i wpływy. Warszawa 1971, s. 116.
- 7 Byly prohledány fondy knihoven v Německu (mj. Německé národní knihovně, univerzitních knihoven v Berlíně, Magdeburku, Karlsruhe a Dortmundu), Rakousku (Národní knihovna ve Vídni, Státní archiv ve Vídni, univerzitní knihovny ve Vídni a Salcburku), v České republice (Praha, Opava, Ostrava). Autorka se dotázala rovněž Židovské národní knihovny v Izraeli a „Europeany“ v Haagu. Několik knihoven v Polsku a České republice má ve svých fondech uložena jednotlivá čísla. Náhodně se podařilo nalézt exempláře *Teschner Zeitung* ve Lvovské vědecké knihovně W. Stefanyka NAN (Naukowa biblioteka NAN Ukrainy im. W. Stefanyka – bývalé Ossolineum).
- 8 *Teschner Zeitung*, 19. 8. 1919.
- 9 *Teschner Zeitung*, 31. 8. 1919.
- 10 Pasz, Franciszek: *Żydzi i my w Cieszyńcu*. Cieszyń 1995, s. 40.
- 11 Glensk, Joachim: *Czarna księga prasy Śląskiej 2*. Śląsk Cieszyński. Prasa niemiecka. Opole 2007, s. 50.
- 12 Zemský archiv v Opavě, fond Zemská vláda slezská v Opavě, č. k. 3433.
- 13 *Teschner Zeitung*, 27. 5. 1919.
- 14 *Adressen-Buch der Stadt Teschen*. Teschen 1874, 1877, 1886, 1894, 1898, 1900, 1902, 1905, 1906, 1908, 1909, 1911, 1913, 1914, 1926, 1931.
- 15 Podle slovníku DUDEN Fremdwörterbuch: právní poradce.
- 16 *Teschner Zeitung*, 8. 6. 1919.
- 17 „Kuba weißt alles, Kuba kennt alles, Kuba erfährt alles, also muß Kuba auch wissen, was passiert.“ *Teschner Zeitung*, 17. 3. 1919 (v hlavním textu přeloženo z překladu autorky. Totéž platí i pro následující citace z němčiny).
- 18 „Es gibt die Damenwelt, die für den Kuba lebt und stirbt. Wenn sich ein Ehemann bei seiner Frau einschmeicheln will, so bringt er ihr jeden Abend den Kuba mit nach Hause.“ *Teschner Zeitung*, 15. 6. 1919.
- 19 „Teschen wird die ihm gebührende Stellung als Zentralstadt Ostschlesiens weiter behauptet, wenn er es Polen gehöre, in der Tschechoslowakei wird es nur zu einer Art Vorstadt des Ostrauer Reviers herabsinken.“ *Teschner Zeitung*, 20. 1. 1919.
- 20 „Es ist sehr gefährlich, mit dem einen oder mit dem anderen Staat zu liebäugeln. Man weiß nicht, an welcher Seite man sich nach diesem Streit wieder findet.“ *Teschner Zeitung*, 23. 5. 1919.
- 21 „Dummheit und Arroganz, das sind die beiden unheilbaren Krankheiten, an welchen das Teschner Deutschum mit Naturnotwendigkeit zugrunde gehen mußte, und tatsächlich auch – wie wir sehen – zugrunde gegangen ist. [...] Die hiesigen Deutschen verhalten sich ‚Blöd‘ weil sie das Deutschum nur beim Biertisch und durch kräftiges ‚Heil – Rufen‘ retten.“ *Teschner Zeitung*, 18. 12. 1918.
- 22 „Es vollkommen genügt, wenn man Deutsch lernt, denn Deutsch sei eine Weltsprache, mit der man sich selbst bei den Hottentotten verständigen könnte.“ *Teschner Zeitung*, 17. 2. 1919.
- 23 „Teschen steht im Zeichen der Polenfreundlichkeit. Die Welt steht auf dem Kopfe. In unserer Gemeindestube, wo jedes polnische Wort noch mehr verpönt war als bei den strenggläubigen Juden das Schweinefleisch, wird polnisch parliert, keinem Menschen fällt es mehr ein, es als ‚Kauderwelsch‘ zu bezeichnen, im Gegenteil, man hört aufmerksam zu, sucht sich gegenseitig in Bezug auf die Lücken, in den Sprachkenntnissen auszuheilen und findet, dass die Herren vom Polenklub auf der Höhe der Kultur stehen, dass sie ganz gute, moderne Ideen haben und dass sie gar nicht die Hinterwäldler sind, für die man sie immer gehalten hat. Wieviele böse Jahre und wieviele schlimme Situationen hätte man sich erspart, wenn man zu dieser Erkenntnis früher gelangt wäre.“ *Teschner Zeitung*, 9. 5. 1919.
- 24 *Teschner Zeitung*, 18. 12. 1918.
- 25 „Wie soll man sich nicht aufregen, wenn nichts zu fressen, nichts zum Rauchen, nichts zum Anziehen, das Geld, das man in der Tasche trägt, ist einen Schmarren wert; das kann ja so nicht weiter gehen.“ *Teschner Zeitung*, 7. 4. 1919.
- 26 *Teschner Zeitung*, 3. 3. 1919.
- 27 „Man erkennt die Leute kaum mehr in ihren verschiedenen Psychosen. Aus gutmütigen, liebenswürdigen Menschen sind reizbare, verdriessliche Nörgler geworden, Optimisten haben sich in Pessimisten umgewandelt, ehemalige Philister und Stubenhocker toben sich als Lebemänner aus, Frauen und Mädchen befassen sich mit hoher Politik statt mit dem Kochlöffel, kurzum die ganze Welt ist verdreht.“ *Teschner Zeitung*, 11. 7. 1919.
- 28 „Abends gehen wir im Polenland schlafen, morgens wachen wir im Czechenland auf, dann wieder umgekehrt, dazwischen träumt man in der Nacht von Neutralisierung oder gar von Zugehörigkeit zu Deutschösterreich und ähnlichen phantastischen Sachen.“ *Teschner Zeitung*, 3. 3. 1919.
- 29 *Teschner Zeitung*, 13. 1. 1919.
- 30 „Die Frauen verwandeln sich: von liebreizendsten, sanftesten und pikantesten Mädchen werden sie zu den ‚streitbaren Jungfrauen von Orleans‘ und dräuende Löwinnen, die imstande sind, einem die Augen auszukratzen.“ *Teschner Zeitung*, 26. 2. 1933.
- 31 Z polštiny přeložil David Pindur.

Zbraně orientálního původu ve sbírkách Muzea Těšínska

Martin Krůl

Meč flyssa, tradiční zbraň berberského kmene Kabylů s charakteristickou esovitě prohnutou čepelí a rukojetí bez záštity. Nedílnou součástí flyssy tvoří bohatě vyřezávaná dřevěná pochva, Muzeum Těšínska, foto Martin Krůl

Ačkoli sbírka chladných zbraní uložená v depozitářích Muzea Těšínska není svým rozsahem příliš početná, přesto obsahuje zbraně, které si zaslouží pozornost. Patří mezi ně ty, které se již svým původem vymykají běžné středoevropské provenienci. Termínem orientální zbraně jsou označeny chladné zbraně, jež pocházejí z území Balkánu, severní Afriky a Kavkazu. Geograficky není toto označení zcela přesné. Orientem, nazývaným také Levantem, se původně rozuměly země na východ od Itálie, později pak Malá Asie, Sýrie a Egypt.¹ V současné době je tento pojem (narozdíl od Levanty) rozšířen a používán pro země nejen Blízkého, ale i Středního a Dálného východu. Zbraně z těchto oblastí mají společné rovněž to, že území jejich původu bylo po jistou dobu součástí Osmanské říše. Ve sbírkách Muzea Těšínska se nacházejí čtyři chladné zbraně orientálního původu, flyssa, jatagan a dva dělostřelecké kindžály.

Muzejní evidence nám v tomto případě bohužel nedokáže ozřejmit bližší okolnosti původu zbraní. Tři zbraně byly získány do sbírek v letech 1951 a 1952, a to darem a koupí od soukromé osoby. Jako místo původu je u jednoho z kindžálů uveden zámek v Ropici. Rovněž o způsobu,

jakým se zbraně dostaly ze zmíněných oblastí k nám, můžeme uvažovat pouze v hypotetické rovině. Nejpravděpodobnějšími cestami se zdají být kořisti z bojů, nebo forma suvenýrů či darů na památku z vojenské služby či návštěv zmíněných zemí. Nejsnáze dostupné byly jatagany a ruské kindžály. Jatagany patřily k výzbroji některých nepravidelných jednotek rakouské (resp. rakousko-uherské) armády pocházející z pohraničních území Habsburské monarchie na Balkáně a z území Bosny a Hercegoviny. Zejména po roce 1878, kdy byla anektována Bosna a Hercegovina, se na naše území dostalo velké množství těchto zbraní jako upomínka na c. k. armádu.² Dělostřelecké kindžály byly ve výzbroji pravidelné ruské armády. I v tomto případě se mohlo jednat o kořist z bojů první světové války na východní frontě, nebo o památku na službu v armádě přivezenou Čechy sloužícími v jednotkách ruské armády nebo v legionářském vojsku. U severoafrické flyssy, kterou používali berberské kmeny v armádě Osmanské říše, můžeme předpokládat její získání jako kořist z bojů s Turky nebo získání formou suvenýru.

Chladná zbraň flyssa pochází z území severní Afriky geograficky označovaného jako Maghreb.³ Typologicky se jedná o meč, který byl tradiční národní zbraní berberských kmenů horských oblastí Maroka a severního Alžírsko. Flyssa je spjata konkrétně s kmenem Kabylů (Kabílů) a její název bývá údajně odvozován od názvu kabského kmene Iflisenů.⁴ Tento typ meče je charakteristický dlouhou jednosečnou, mírně zakřivenou čepelí, jejíž délka dosahuje až 100 cm. Esovitě prohnuté ostří přechází do úzkého, protáhlého hrotu. Stejný vzhled jako meče mají i dýky, jež se odlišují svou menší velikostí (mezi 30–35 cm). Rukojeť flyssy bez záštity a s nesouměrnou hlavicí není k čepeli přichycena, ale je vyrobena z jednoho kusu jako čepel.

Zoomorfní, bohatě zdobená rukojeť bez záštity zakončená stylizovanou zvířecí hlavou; detail výzdoby horní části plosky čepele, Muzeum Těšínska, foto Martin Krůl

Flyssa ze sbírek Muzea Těšínska má celkovou délku 100,7 cm.⁵ Charakteristická, mírně zakřivená čepel s jedním břitem o délce 88 cm, s esovitě prohnutým ostřím, dosahuje největšího zúžení v horní třetině své délky (2,6 cm široká), nejširší je čepel za polovinou délky (3,5 cm). Následně přechází ostří do úzkého, protáhlého hrotu. Rovný hřbet čepele se zužuje od šířky 0,9 mm u rukojeti na šířku 0,4 mm v polovině délky hřbetu čepele, odkud je hřbet čepele z obou stran zploštělý a přechází do hrotu. Průřez čepele má v horní části klínovitý tvar, který se v dolní polovině zploštěním hřbetu stává nepravidelným pětiúhelníkovým.

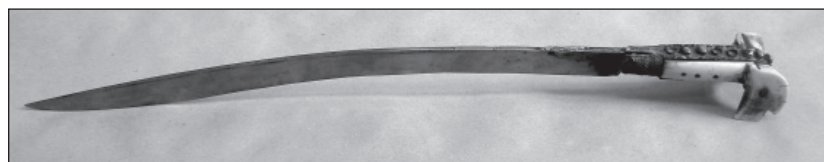
Výrazným prvkem celé zbraně je její výzdoba. Čepel flyssy je bohatě zdobena na hřbetu a v horní části obou stran zhruba ve dvou třetinách své délky. Výzdobu tvoří ryté ornamenty shodné na obou ploškách, pouze samostatný ornament u rukojeti se svým zpracováním lehce odlišuje výzdobnými detaily. Převládají různě komponované geometrické ornamenty s hlavními tvary vlnkou, lichoběžníkem a linkou. Dekorativním prvkem je rovněž zvýraznění části ornamentů mosaznou vrstvou.

Čepel přechází do rukojeti bez záštity a s hlavicí. Rukojeť o nepravidelném osmiúhelníkovém průřezu o průměru 2,5 cm zakončuje zoomorfní hlavice s kuželovitými výčnělky v místě očí a na hlavě. Bohatou výzdobu rukojeti tvoří geometrické ornamenty (kombinace šrafů a trojúhelníků), ke kterým se přidávají rostlinné ornamenty (úponky). V horní části je rukojeť s hlavicí potažena zdobenými mosaznými pláty, které jsou k ocelovému tělu rukojeti připevněny malými nýty.

Charakteristickou součástí flyssy tvoří její dřevěná, bohatě vyřezávaná pochva. Skládá se ze dvou kusů dřeva spojených několika měděnými nebo železnými prstenci. Ke spojení pochvy bylo u muzejní flyssy použito pět prstenců ze železného plechu. Širší plechový plát vyztužuje i bodku pochvy. Tyto elementy zdobí jednoduché vypíchané ornamenty. Výzdoba dřevěné pochvy se nachází pouze na jedné části, na níž jsou rovněž umístěny dva vyřezávané, uprostřed zúžené úchyty oválného tvaru určené k zavěšení a nošení zbraně. Bohatou vyřezávanou dekoraci tvoří kombinace geometrických a rostlinných ornamentů, ve střední části se nachází kruhový ornament s vegetativním vzorem.

Výzdoba meče a pochvy představuje tradiční ornamenty berberských a kabylských kmenů, které se vyskytují na vzorech kabylských koberců a na berberské keramice a špercích.

Tato zbraň, vykována z jednoho kusu oceli, byla vyráběna po generace kabylskými kmeny a její výroba se udržela až do současnosti. Její určitá podobnost s jataganem souvisí snad s tím,

že toto území bylo v 16.–18. století pod nadvládou Osmanské říše.⁶ Minimální typologické změny zbraně neumožňují přesnější dataci, rámcově ji můžeme zařadit nejspíše do 19. století.

Původ jataganu je kladen do Střední Asie, odkud se rozšířil prostřednictvím Turků až na Balkán, kde se stal národním zbraní. Terminologie pro tento druh zbraně není jednotná, často bývá pro jatagan používán i název handžár. Oba názvy jsou rozlišovány podle teritoriálního rozšíření, kdy handžár se považoval za zbraň jižních Slovanů a muslimů na Balkáně a v Asii, narozdíl od jataganu, který byl rozšířen u severoafrických muslimů. Někdy bývají zbraně rozdělovány podle své délky, jatagan do 55 cm a handžár nad 55 cm. Ve skutečnosti se jedná o dvě různé zbraně, jejichž názvy se zaměňují nebo ztotožňují. Handžár je arabský název pro nůž nebo dýku a jako takový byl i funkčně používán. Turecké handžáry nosili jako součást výbroje janičáři zastrčené v botě.⁷

Jatagan, o němž pocházejí první písemné zprávy z počátku 16. století, se stal v 17. a 18. století součástí výbroje všech složek osmanské armády. Velmi oblíbenou zbraní byl na Balkáně, kde místy zcela nahradil šavli. Z funkčního hlediska tvoří přechod mezi dýkou a šavlí, kromě bodné se stává i zbraní sečnou a řeznou.⁸ Do své současné podoby se jatagan vyvinul asi v 17. století. Zbraň byla oblíbena ve všech zemích pod tureckou nadvládou pro svou jednoduchost a snadnou ovladatelnost.⁹

Jatagan patřil k výbroji některých jednotek rakouské, resp. rakousko-uherské armády. Od 40. let 18. století byly jatagany používány u nepravidelných jednotek, které se rekrutovaly z národů pod osmanskou nadvládou na Balkáně a objevovaly se ještě v roce 1848. V letech 1798–1848 tvořily součást výbroje srbských dobrovolnických oddílů. Byli jimi vyzbrojeni i serežáni (serešari) vybíraní ze schopnějších poddůstojníků hraničářských pluků. V oblasti každého hraničářského pluku plnili v době míru roli četnictva a ve válce byly tyto oddíly používány jako polní

Jatagan s typickou jednobřitou esovitě či srpovitě prohnutou čepelí a rozvidlenou hlavicí rukojeti, Muzeum Těšínska, foto Martin Krůl

Detail charakteristického křídlovitého rozdělení jílce jataganu se zpevňujícím, zdobeným mosazným pásem, Muzeum Těšínska, foto Martin Krůl

Exemplář ruského dělostřeleckého kindžálu s pochvou, Muzeum Těšínska, foto Martin Krůl

Detail mosazného pásku na záštitě a horní části čepele s vyraženými vojenskými identifikačními údaji, rokem 1913 a tovární značka zbrojovky ve Zlatousti; dřevěná rukojeť s polyeliptickou hlavicí, na níž je vyryto jméno ШВИДКИЙ, Muzeum Těšínska, foto Martin Krůl

četnictvo a ke strážní službě u štábu (spojari velitelství, doprovody kurýrů aj.). Jejich příslušníci nosili místo uniformy vlastní chorvatsko-slovenské nebo sedmihradské kroje.¹⁰ V roce 1869 byl jatagan zaveden do výzbroje jízdních jednotek dalmátských střelců s označením M 1869. Poslední bojové využití jataganů spadá do balkánských válek v letech 1912–1913.¹¹ V srbské armádě se používaly jako bodáky ještě za první světové války.

Jatagan je charakteristický jednobřitou esovitě či srpovitě prohnutou čepelí a typicky rozvidlenou hlavicí rukojeti. Délka čepelí jataganů se pohybuje v rozmezí od 50 do 80 cm (resp. 47–89 cm) a jejich šířka většinou do 3 cm. Kromě těchto charakteristicky zakřivených čepelí se vyskytují exempláře i s přímou čepelí.¹² Čepele bývají často zdobeny nejrůznějšími nápisy.¹³ Tvar čepele jataganu se stal předobrazem pro tvůrce bodáků v řadě evropských zemí.

Stejně charakteristická jako čepel je pro jatagany rovněž rukojeť. Její křídlovité rozdvojení jílce je vysvětlováno tím, že se původně na rukojeť používala stehenní kost z ovce. Nejčastějším materiálem použitým k výrobě rukojeti byla mrožovina, rohovina a kov. Uvádí se však i slonovina a dřevo.¹⁴ Pochvy jsou dřevěné, potažené kůží nebo sametem a okované tepaným stříbrným nebo jiným plechem a často opět zdobené. Pochvy nemají závěsné kroužky, jatagan se nosil za širokou pásovou šerpou, kde mohl být zastrčen spolu s párem pistolí i krátkým nožem.¹⁵

Existuje řada místních variant této zbraně a také úroveň úpravy, od jednoduchých až po honosné darovací exempláře. Mezi nejznámější střediska výroby jataganů na Balkáně patřil Travnik, Foča, Sarajevo, Herceg Novi, Kotor, Rizan Užice, Prizren a Skopje.¹⁶

Exemplář jataganu ve sbírkách Muzea Těšínska představuje jednoduchý typ s celkovou délkou 68 cm.¹⁷ Charakteristická, esovitě prohnutá čepel s hřbetní rýhou je 54 cm dlouhá a 3,3 cm široká. Výzdobu čepele tvoří u rukojeti na obou stranách mosazné pláty trojúhelníkového tvaru s nepravidelnou vlnovkou jako základnou. Tyto, dekorovány jednoduchými vyrytými ornamenty, přecházejí do výzdoby rukojeti, kde vytvářejí 3,5 cm široký mosazný pásek s vyrytými kruhy a linkami. Rukojeť je na horní a dolní straně (u hřbetu a u ostří) a přes hlavicí obehnaná mosazným

pásem. Pás zdobí půlkulovité dekorativní prvky z načervenalého dřeva (korálu?) zasazené do mosazného lůžka, které se střídají s mosaznými půlkulovitými výčnělky. Na hřbetní straně pásu se nachází osm výčnělků, z nichž sedm je z načervenalého dřeva (tři chybí) a jeden mosazný, zatímco na spodní straně je střídavě umístěno pět dekoračních prvků. Typická rozvidlená hlavička rukojeti vyrobená z rohoviny je k trnu čepele připevněna pěti malými hřeby z obou stran. Výše uvedený exemplář se dochoval bez pochvy. I v tomto případě můžeme jatagan datovat pouze rámcově, s největší pravděpodobností do 19. století, nejspíše do jeho poslední třetiny.

Kindžál (kinžál) má svůj původ na Kavkaze a představuje typickou zbraň této oblasti, kde tvořil nedílnou součást mužského kavkazského kroje. Je spojován zejména s čerkeskými kmeny západního Kavkazu. Jedná se o krátkou, chladnou zbraň s celkovou délkou kolem 50 cm, s rovnou rukojetí, zašpičatělou nebo poloeliptickou hlavicí a náznakovou záštitou. Čepel kindžálu bývá rovná nebo zakřivená s ostrým zašpičatělým hrotem. Čepel může být jednobřítá nebo dvoubřítá. Dřevěná pochva bývá potažena kůží s většinou mosazným nebo stříbrným kováním s typicky kavkazskou černou ornamentikou rozvilin.¹⁸ Koncem 19. století byl kindžál zaváděn do pravidelné výzbroje ruské armády, kdy byly touto zbraní vyzbrojeny pěší dělostřelecké oddíly, vozatajstvo a pomocné oddíly.¹⁹

Ve sbírkách Muzea Těšínska se nacházejí dva ruské dělostřelecké kindžály.²⁰ Kindžály jsou dlouhé 59 cm, celková délka zbraně s pochvou činí 64 cm. Mírně zakřivenou čepel se dvěma břity o délce 43 cm a šířce 3,6 cm zakončuje ostrý hrot. Ve středové části čepele se nachází dva úzké výbrusy. V horní části čepele u rukojeti je u jednoho exempláře vyražen rok 1913 a tovární značka zbrojovky ve Zlatousti a na druhé straně čepele značka A a A s korunkou (artilerie). Na druhém exempláři se na čepeli nalézá značka luku se šípem, která se používala k označení výrobků zbrojovky v Iževsku od roku 1870.²¹ Rovnou, dřevěnou rukojeť zakončuje polyeliptická hlavička. Náznakovou záštitu zpevňuje mosazný pásek s nýtem k upevnění rukojeti. Obě části dřevěné rukojeti spojují dva mosazné nýty s výraznou půlkulovitou hlavicí na jedné straně. Na mosazném pásku na záštitě se nachází vyražené identifikační údaje (druh vojska, jednotka, číslo zbraně). Na druhé zbraně je na dřevěné, polyeliptické hlavicí vyryto jméno, patrně majitele zbraně, ШВИДКИЙ (Švidkij).

Dřevěná pochva je potažena tmavohnědou lakovanou kůží. Mosazné kování na konci pochvy, tzv. bodka, zakončuje malá kulička, která u druhé zbraně chybí. Na obůstku se nachází zápěstník se závěsným ouškem, přes které je provlečeno kožené

poutko k nošení zbraně. Na obůstku jsou vyraženy opět identifikační údaje vojska, na bodce prvního exempláře písmeno A. Letopočet 1913 na jedné ze zbraní nám umožňuje datovat dobu převzetí těchto dělostřeleckých kindžálů do výzbroje jednotek ruské armády.

Zbraně orientálního původu, ke kterým řadíme i výše uvedené, můžeme nalézt v mnoha

muzejních sbírkách. Z rozmanitých typů těchto chladných zbraní se nejčastěji vyskytují jatagany a kindžály, které byly nejsnáze dostupné. Svým tvarem a původem představují obohacení každé muzejní sbírky. Zároveň jsou dokladem, byť zprostředkovaným a mnohdy neúplným, o kontaktech zdejšího regionu se vzdálenými, pro nás exotickými oblastmi.

POZNÁMKY

- 1 Ottův slovník naučný, sv. XVIII. Praha 1902, s. 864.
- 2 Novotný, Václav: Jatagany. Střelecká revue, 20, 1989, č. 6, s. 12.
- 3 Maghreb je označení zemí v severní Africe ležící na západ od Mekky, tento termín se vztahoval především na Maroko. Ottův slovník naučný, sv. XVI. Praha 1900, s. 612.
- 4 Křížek, Leonid – Čech, Zdirad J. K.: Encyklopedie zbraní a zbroje. Praha 1999, s. 68.
- 5 Fond militária, podfond chladné zbraně, př. č. P 511/89, inv. č. H 27071, na evidenční kartě označena jako handžár.
- 6 Křížek, L. – Čech, Z. J. K.: Encyklopedie zbraní, s. 68.
- 7 Novotný, V.: Jatagany, s. 12.
- 8 Tamtéž, s. 13.
- 9 Křížek, L. – Čech, Z. J. K.: Encyklopedie zbraní, s. 98.
- 10 Wágner, Eduard: Sečné a bodné zbraně. České Budějovice 1993, s. 343–344; týž: Hieb- und Stichwaffen. Prag 1985, s. 246; Konopiský, Petr – Moudrý Petr: Chladné zbraně habsburské monarchie 17.–20. století. II. díl. Praha 1992, s. 134; Pernes, Jiří a kol.: Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918. Praha 2003, s. 243.
- 11 Novotný, V.: Jatagany, s. 13.
- 12 Jatagany se zakřivenou čepelí jsou nazývány na Balkáně „krivci“, s rovnou „pravci“.
- 13 Tamtéž, s. 12.
- 14 Tamtéž, s. 13.
- 15 Křížek, L. – Čech, Z. J. K.: Encyklopedie zbraní, s. 98; Novotný V.: Jatagany, s. 12.
- 16 Novotný, V.: Jatagany, s. 13.
- 17 Fond militária, podfond chladné zbraně, inv. č. S 2020.
- 18 Wágner, E.: Sečné a bodné zbraně, s. 436–437; týž: Hieb- und Stichwaffen, s. 247–248; Křížek, L. – Čech, Z. J. K.: Encyklopedie zbraní, s. 115.
- 19 Wágner, E.: Sečné a bodné zbraně, s. 437; Křížek, L. – Čech, Z. J. K.: Encyklopedie zbraní, s. 115.
- 20 Fond militária, podfond chladné zbraně, inv. č. S 1710 a S 1716.
- 21 Gargela, Jan – Faktor, Zdeněk: Zeichen auf Handfeuerwaffen. Praha 1985, s. 176.

Čtyři nová chráněná území na Těšínsku

Zbyšek Ondřeka

Od začátku letošního roku přibýly v Moravskoslezských Beskydech, z historického hlediska v těšínské části Slezska, k již existujícím maloplošným chráněným územím i čtyři nová – tři přírodní rezervace v okolí Lysé hory a jedna přírodní památka. Cílem jejich vyhlášení je zajištění lepší ochrany vzácných druhů živočichů, např. ptáků jako je jeřábek lesní a tetřev hlušec, kteří se vyskytují na vrcholu Lysé hory, nebo puštíka bělavého a kulíška nejmenšího, žijících v okolí Ropice. Vyhlášení přírodních rezervací přichází v době, kdy další výskyt těchto druhů ohrožuje stále intenzivnější těžba dřeva, protože lesní porosty v prostoru rezervací dosahují mytného věku. Jejich těžba by znamenala často nevratný zásah do stanovištního prostředí vzácných druhů. Proces vyhlášení přírodní rezervace či jiného plošného území je poměrně zdoluhavý, řídí se mj. vyhláškou ministerstva životního prostředí ČR č. 395/1992 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona ČNR č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, a rozhodnutí předchází celá řada pozorování, studií i následných jednání, především s obcemi, v jejichž katastru se má plánovaná přírodní rezervace vyhlásit. V případě *PR Ropice* (255,3 ha) se jedná z valné části o Ropickou rozsochu v katastru obcí Řeka a Morávka. Došlo zde k dohodě o rozsahu a způsobu ochrany přírody,

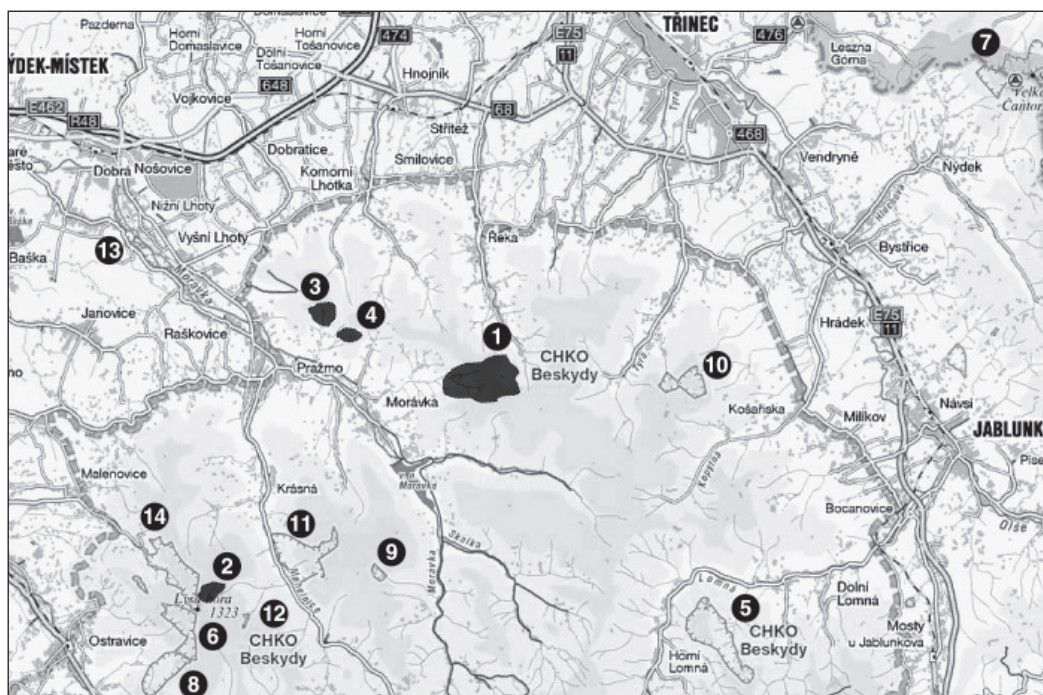
nakládání se zdroji pitné vody i využití krajiny pro podnikatelské aktivity, protože toto území s lyžařským areálem je poměrně intenzivně využíváno zejména pro cestovní ruch. V případě *PR Lysá hora* (63,62 ha) se jedná o východní úbočí vrcholu Lysé hory, které se nachází v katastru obce Krásná. Vyhlášení přinese prakticky potvrzení dosavadního stavu, kdy je využití severního svahu a sjezdovky výrazně omezeno. V praxi bude znamenat jeho trvalé zalesnění novým porostem. S vyhlášením přichází nejen konec lyžování, ale i omezení sběru lesních plodů, zejména borůvek, které jsou významným zdrojem potravy pro chráněné živočichy, a také pohybu mimo vyznačené turistické stezky. V katastru obce Vyšní Lhoty byla vyhlášena *PR Kršle* (35,90 ha), umístěná na jihozápadních svazích vrcholu Čupel. Výčet nových chráněných území přírody na českém Těšínsku doplňuje *Přírodní památka Vysutý* (13,86 ha) situovaná na jihozápadní straně vrcholu Čupel v katastru obce Morávka.

Pomineme-li velkoplošnou formu ochrany přírody, kterou je *Chráněná přírodní oblast Beskydy*, stojí za připomenutí i některá další maloplošná chráněná území. Na českém Těšínsku se jedná zejména o *Národní přírodní rezervaci Mionší* (169,70 ha v nadm. výšce 720–949 m), vyhlášenou v roce 1954, u níž tradice ochrany přírody

Mapa Moravskoslezských a Slezských Beskyd se zaznačenými přírodními rezervacemi (PR), národními přírodními rezervacemi (NPR), národními přírodními památkami (NPP) a přírodními památkami (PP):

- 1 PR Ropice
 - 2 PR Lysá hora
 - 3 PR Kršle
 - 4 PP Vysutý
 - 5 NPR Mionší
 - 6 NPR Mazák
 - 7 NPR Čantoryje
 - 8 PR Mazácký Grúnik
 - 9 PR Travný potok
 - 10 PR Čerňavina
 - 11 PR Travný
 - 12 PR Zimný potok
 - 13 NPP Skalická Morávka
 - 14 PR Malenovický kotel
- Mapový podklad: mapy.cz

zasahuje daleko do minulosti, a *NPR Mazák* (92,91 ha v nadm. výšce 715–1315 m), vyhlášenou na západních svazích Lysé hory v roce 1956. V nejvyšších částech dosahuje tato NPR vrcholových partií této nejvyšší hory Moravskoslezských Beskyd. Rezervace byly ustaveny s cílem celkové ochrany lesních porostů, jejichž charakter se blíží původnímu zalesnění. Zhruba do 800 m nadmořské výšky v této části Beskyd převládaly porosty buků, s rostoucí nadmořskou výškou je postupně nahrazují smrčiny. *NPR Čantoryje* o rozsahu 39,45 ha vznikla v roce 1988 a také zde byl cílem ochrany původní bukový porost se zastoupením jedle a javorů. Věk nejstarších stromů bývá odhadován na více než 200 let. Náš stručný přehled doplňuje *Národní přírodní památka Skalická Morávka* (101,98 ha), vyhlášená v roce 2006, a několik přírodních rezervací: *PR Mazácký Grúnik* (95,56 ha) z roku 1955, *PR Poledňanka* (15,94 ha) z téhož roku, *PR Travný potok* (23,80 ha) z roku 1956, resp. 2000, *PR Plenisko* v katastru obce Písek nedaleko Jablunkova (24,32 ha) z roku 1956, *PR Bukovec* v Bukovci (7,34 ha) z roku 1988, *PR Velké doly* v katastru měst Český Těšín a Třinec, v místních částech Český Puncov a Konská (36,50 ha), *PR Skučák* v Rychvaldu (30,08 ha), ustavená v roce 1969 s cílem ochrany přírodního prostředí v komplexu zdejší rybníční soustavy vybudované ještě v časech Těšínského knížectví, *PR Vřesová stráž* v Mostech u Jablunkova (7,81 ha) z roku 1990, *PR Čerňavina* (61,32 ha) ve vrcholových partiích Ostrého z roku 1999, *PR Velký Polom* (73,67 ha) z roku 1999, *PR Travný* (154,85 ha) z roku 2000 zahrnující lesní porosty, zejména bučiny, na západních úbočích Travného, strmě spadajících do údolí až k potoku Mohelnice,

rozpětí nadmořských výšek zde dosahuje až 680 m, *PR Novodvorský močál* (2,7 ha), umístěná v podhorské krajině mezi Frýdkem-Místkem a Dobrou, *PR Draplavý* (20,91 ha) z roku 2004 ve Starých Hamrech, *PR Zimný potok* (3,33 ha) z roku 2004 v Krásné s charakteristickou geomorfologickou stavbou reliéfu stejnojmenného potoka a *PR Malenovický kotel* (147,18 ha) v katastru obce Malenovice v severozápadní části masivu Lysé hory, kde je obdobně předmětem ochrany geomorfologická stavba potoka Satina, zvláště jedinečné vodopády. Podrobnější informace o rezervacích i o přírodních památkách a dalších maloplošných chráněných územích najdou zájemci například na internetových stránkách Správy CHKO Beskydy se sídlem v Rožnově pod Radhoštěm.

Chráněná území vyhláší stát. Jednotlivé druhy chráněných území se od sebe odlišují především právní úpravou promítající se do rozsahu ochrany flóry a fauny a způsobu využití přírodních zdrojů. Základní princip však zůstává stejný. Omezení lidských, zejména podnikatelských, aktivit je účelově záměrné a ochrana přírody je v tomto případě přirozeně nadřazena pouhému komerčnímu využití krajiny, které mívá často nevratné ničivé důsledky. Ten, kdo má svůj kraj rád, smyslu ochrany přírody dobře rozumí a na rozhodnutí státu vlastně ani nečeká. Dobře ví, že nejen péče o krásné zámky, historická centra měst, kostely a další významné stavby, nejen ochrana cenných uměleckých děl, archivních či řemeslných a etnografických sbírek je dokladem jeho skutečné lásky k domovu. I obyčejná pokorná úcta k přírodě, ke každému stromu, louce či čisté vodě v potoce, ke krajině, které říkáme domov, je takovým dokladem.

V roce 2011 byl vydán další, již čtvrtý svazek periodika, které společně připravili pracovníci českého Muzea Těšínska a polského Muzeum Śląska Cieszyńskiego. Publikaci otevírá článek Grzegorza Studnického týkající se antropologické úvahy na téma regionálních kalendářů z oblasti Těšínského Slezska (s. 11–34). Po představení vývoje tohoto typu knižní produkce od poloviny 19. století se autor detailněji zaměřil na rozbor dvou titulů: *Kalendarz Skoczowski* a *Kalendarz Miłośników Skoczowa*. Další příspěvek, který napsala Zofia Jagosz-Zarzycká, se věnuje kelt-skému osídlení na území Těšínského Slezska na základě archeologických vykopávek z lokality púchovské kultury na Hradním vrchu v Těšíně (s. 35–46). V úvodu článku nastínila krátkou historii lokality, poté rozebrala dochované artefakty, které se dosud podařilo nalézt, a na závěr konstatovala, že problematika přesnějšího datování lokality musí zůstat otevřená. Hradního vrchu v Těšíně se týká rovněž následující příspěvek Joanny Żaba, jež se zabývala anatomicko-antropologickou analýzou raně středověkých hrobů z pohřebiště u hradní kaple (s. 47–56). Rozbor kosterních pozůstatků provedla z nálezů archeologických výzkumů z let 1941–1942 a 1947–1955. O sondy z Hradního vrchu ze 40. let 20. století se opírá i studie Jany Gryc (s. 57–66). Tehdy byl mj. nalezen fragment poutnické mušle, tzv. mušle sv. Jakuba. Autorka ji spojuje s hroby kolem hradní kaple, přičemž připomíná problematiku jejich datování, jakož i časové určení samotné mušle.

V následujícím článku Jiřího Mitáčka a Miroslava Svobody byla představena postava velkého převora české provincie řádu johanitů – těšínského knížete Zemovíta († 1390) – a jím užívané tři pečeti (s. 67–80). Ondřej Jakubec se věnoval malovaným renesančním epitafům pocházejícím z území českého Slezska (s. 81–102). Na vybraných objektech z 16. a první poloviny 17. století prezentoval osobitý diskurz mezi protestanty a katolíky, který probíhal na epitafech pomocí ztvárnění jejich obsahu a ideového záměru. Irena Adamczyk popsala čtyři pohřební štíty těšínského vinařského „bratrstva“, jež jsou dnes deponovány v Muzeum Śląska Cieszyńskiego (s. 102–110). Pochází ze starých sbírek kněze Leopolda Jana Šeršníka a nyní dokládají již pouze sporadicky zastoupený typ funerálních sbírek z tohoto období utkaných z hedvábí. Památek hmotné kultury ze 17. století se týká rovněž studie Jana Al Saheba a Karla Müllera, v níž se autorská dvojice zaměřila na kamenné hraniční kameny z údolí Černé Ostravice (s. 111–126). Hranečníky pochází z roku 1669, kdy

se řešil spor o hranici mezi frýdeckým a hukvaldským panstvím. Dodnes se jich dochovalo pět.

Veduta Frýdku z oltáře sv. Floriána ze záměské kaple sv. Barbory z téhož města podnítila Davida Pindura, aby se blíže zabýval jeho ikonografií v 17.–18. století (s. 127–144). Autor věnoval pozornost rovněž kultu sv. Floriána spjatého s četnými požáry, které postihly město a měly zásadní vliv na změny městské zástavby, což dobře dokumentují raně novověké ikonografické památky Frýdku. Málo známé problematice udělování erbů a titulů české šlechty v první polovině 18. století se věnuje příspěvek Jiřího Brňovjaka (s. 145–180). Brňovják podrobně představil úřední mechanismy nobilitací a polepšení erbů a na příkladu činnosti Williama O'Kellyho, erbovního cenzora císařské kanceláře, také charakteristické rysy české heraldiky tohoto období.

Část publikace, která je věnována historii Těšínského Slezska v 19. a 20. století, uvozuje příspěvek Marzeny Bogus, v němž popsala vybavení učeben obecních škol v době od 19. století do první světové války (s. 181–196). Pavel Šopák sledoval v širších souvislostech téma uměleckohistorické reflexe Těšínska z pera řady badatelů z 19. a 20. století (s. 197–224). Autor představil vývoj vnímání umění tohoto regionu od romantismu přes historismus až po nové, nacionální názory. Jistým pokračováním je studie Bartholomäuse Fujaka o Viktoru Kargerovi, kustodovi městského muzea v Těšíně (1918–1945), a jeho aktivitách v rámci této instituce i na poli ochrany kulturního dědictví (s. 225–248). Následující text Radima Ježe obsahuje rozbor vyobrazení těšínského hradu/zámku od 16. do 19. století (s. 249–300). Autor se pokusil odpovědět na otázku, zdali byla výsledkem umělecké stylizace či reflektovala reálnou podobu těšínské knížecí rezidence. Martin Krůl se věnoval zajímavé problematice spolků vojenských vysloužilců a jejich praporů ze sbírek Muzea Těšínska (s. 301–316), ve kterých se dochovaly čtyři z těchto předmětů z období konce 19. století až 20. let 20. století. Předmětům hmotné kultury sbírek Muzea Těšínska a Muzeum Śląska Cieszyńskiego se věnovala rovněž Ilona Pavelková, jež popsala činnost a sortiment regionálních firem produkujících ve druhé polovině 19. století až do 20. let 20. století dřevěný ohýbaný nábytek.

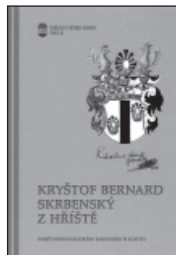
Celý svazek uzavírají životopisné medailony těšínských muzejníků Jana Wytrzenze a Wilhelma Montaga z pera Janusza Spyry a zprávy o činnosti obou muzeí, které předkládají Zbyšek Ondřeka a Marian Dembiniok.

Z polštiny přeložil Radim Jež.

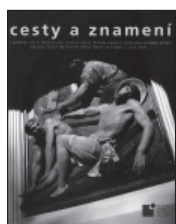
Cieszyńskie Studia Muzealne – Těšínský muzejní sborník, 4, 2010.
Muzeum Těšínska – Muzeum Śląska Cieszyńskiego,
Český Těšín 2011, 383 s.,
barevná a černobílá
vyobrazení, grafy, rodokmen,
ISSN 1733-9820

Brňovják, Jiří a kol. (ed.): Kryštof Bernard Skrbenský z Hříště. Paměti hornoslezského barokního šlechtice. Nobilitas in historia moderna. Tomus III. Český Těšín – Opava – Ostrava 2010, 295 s., ISBN 978-80-7368-849-3; ISBN 978-80-86388-85-4; ISBN 978-80-86696-15-7

Komentovanou edici česky psané *Knihy paměti* Kryštofa Bernarda Skrbenského z Hříště (1615–1686), člena významného šlechtického rodu a držitele panství Hošťálkovy na Opavsku, bytostně spjatého s Těšínským knížectvím, vydala FF Ostravské univerzity ve spolupráci se Zemským archivem v Opavě a Muzeem Těšínska. Rukopis uložený v Rakouské národní knihovně ve Vídni představuje historický pramen mimořádné dokumentární hodnoty, umožňující poměrně hluboký a plastický vhled do světa hornoslezského šlechtice žijícího v neklidném 17. století. Publikace obsahuje vedle vlastní edice rukopisu editorský úvod, obsáhlé vstupní studie a nezbytný vědecký aparát.

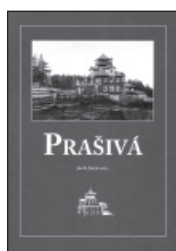
Šopák, Pavel (ed.): Cesty a znamení. Pamětní list k rekonstrukci křížové cesty, Římské kaple a sochařské výzdoby areálu basiliky minor Navštívení Panny Marie ve Frýdku v roce 2011. Opava 2011, 8 s., ISBN neuvedeno

Pamětní tiskovina vydaná k nedávnému ukončení obnovy areálu frýdecké papežské menší baziliky nabízí zamyšlení osob spjatých s touto náročnou rekonstrukcí. Vedle úvodního slova duchovního správce a pohledu

historika je dán prostor restaurátorům, památkářům, zahradnickému odborníkovi i architektovi. Cennou součástí je ikonografický materiál dokumentující průběh oprav.

Al Saheb, Jan a kol.: Prašivá. Český Těšín 2011, 69 s., ISBN 978-80-86696-21-8

Publikace byla vydána Muzeem Těšínska ve spolupráci s Klubem českých turistů k letošnímu 90. výročí otevření turistické chaty na Prašivé. Poskytuje přehled základních informací o tomto významném beskydském vrcholu v širších souvislostech. Představeny jsou přírodní poměry, valašská kolonizace, poutní kostel sv. Antonína Paduánského

na Prašivé, počátky organizované turistiky na Těšínsku, okolnosti výstavby chaty na Prašivé a její další osudy, nechybí prezentace současné činnosti Moravskoslezské oblasti KČT.

Jaworski, Kazimierz: 220 lat szkolnictwa w Końskiej. 220 let školství v Kanské. Trzyniec 2011, 174 s., ISBN 978-80-87281-05-5

Dvojazyčnou publikaci vydala místní skupina PZKO v Trinci-Kanské a Trinci-Osůvkách u příležitosti výročí první písemné zmínky o existenci evangelické školy v Kanské. Pokouší se zmapovat základní informace o všech 20 základních a středních školách a osmi mateřských školách působících v minulosti a současnosti v katastru původně samostatné obce Kanská. Vedle bohaté ikonografie nechybí rovněž medailonky některých pedagogů.

Barciak, Antoni – Müller, Karel a kol.: Regesty listin uložených v Horním Slezsku. Svazek II (1401–1450). Regesty dokumentów przechowywanych na Górnym Śląsku. Tom II (1401–1450). Opava – Opole – Katowice 2011, 346 s., ISBN 978-80-86388-88-5; ISBN 978-83-904142-4-9; ISBN 978-83-925863-3-3

Významným plodem dlouhodobé spolupráce opavského Zemského archivu se Státními archivy v Katovicích a Opoli je druhý svazek registáře listin hornoslezské provenience. Editorský kolektiv zájemcům o středověké dějiny

Horního Slezska zpřístupnil formou regestů 629 listin uložených nejen ve zmíněných archivech, ale i v jejich pobočkách v Bruntále, Jeseníku, Karvině, Novém Jičíně, Opavě a z polské strany v Hlivicích, Pštíně, Ratiboři a Těšíně.

Tlučková, Olga: Bruzovice aneb básničky z mého kraje. Bruzovice 2011, 58 s., ISBN 978-80-260-0343-4

Sbírku 30 básní bruzovické rodačky vydal místní obecní úřad k jejímu životnímu jubileu. Část díla je psána v dnes již mizejícím bruzovickém dialektu. Poezie autorky, která patří k neodmyslitelným kulturním činitelům Bruzovic a sousedních Sedlišť, představuje především upřímné vyznání rodné obci a jejímu okolí.

Města a obce Těšínska se představují

Bohumín

Bohumín leží v těsné blízkosti polských hranic v malebném povodí řeky Odry. Na východě sousedí s obcemi Dolní Lutyně, Věřňovice a Orlová, jižní hranice jej pojí s Ostravou a Rychvaldem, na západě se pak dotýká katastrů několika obcí Hlučínska a jeho severní části přiléhají k toku již zmíněné Odry a rovněž řeky Olše. Dnes jej tvoří několik správních částí, které se dlouho vyvíjely jako samostatné celky – vedle původního centra Starého Bohumína jde o Nový Bohumín, Pudlov, Vrbice, Záblatí, Skřečůň a Šunychl.

Počátky osad jsou spojeny s kolonizačním úsilím benediktinských mnichů a kolonistů ze Saska a Lužice ve 13. století. První písemnou zmínku o Bohumínu přináší hraniční dohoda mezi českým králem Přemyslem Otakarem II. a opolským knížetem Vladislavem pravděpodobně z roku 1256. Váže se ke vsi Bogun, která ležela u významné křižovatky obchodních cest a později se rozvíjela jako hospodářské zázemí zdejšího hradu Barutswerde ležícího na pravém břehu Odry. Jako městečko je Bohumín (Oderberg) označován v listinách z přelomu 13. a 14. století. V dané době bylo bohumínské panství součástí Ratibořského knížectví, samotný Bohumín však podléhal správě šlechtické vrchnosti. V držbě městečka se vystřídalo několik rodů (Baruthové, Bělikové z Kornic, ratibořská knížata či Hohenzollernové). Ve víru třicetileté války se novými držiteli stali Henckelové z Donnersmarku, kteří jej spravovali nejdéle. Byli svědky rozdělení města po vratislavském míru v roce 1742, kdy pravobřežní městská část se zámek připadla Prusku, zatímco levobřežní zůstala součástí Rakouského Slezska. V roce 1752 získal tuto rakouskou část Bohumína Erdman Gusnar z Komorna, vystřídaný v polovině 19. století Leopoldem Heydenbrandem a nakonec hrabětem Jindřichem Larisch-Mönnichem.

V roce 1844 bylo rozhodnuto o propojení Severní dráhy císaře Ferdinanda s pruskou železniční sítí a styčným bodem se stal právě Bohumín. Projekt byl realizován v roce 1847 o několik kilometrů dále díky odporu místních obyvatel a s novým nádražím byl položen základ nové osady Šunychl – Bohumín-nádraží, pozdější Nový Bohumín. S růstem strategického významu Košicko-bohumínské dráhy rostlo i přilehlé město a brzy převzalo vůdčí roli v mikroregionu. V letech 1949–1954 byl Nový Bohumín postupně spojen s okolními obcemi v jediné město Bohumín, což bylo po opětovném rozdělení definitivně potvrzeno v roce 1973.

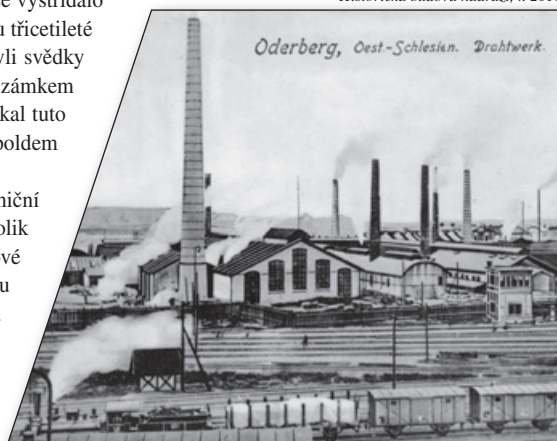
Nejstarší kulturní památka na území města, farní kostel Narození Panny Marie ve Starém Bohumíně, získala v roce 2004 zároveň s korunovací milostného obrazu Panny Marie Růžencové-Starobohumínské status lidového poutního místa. Původní dřevěnou kapli v průběhu 14. století nahradila zděná gotická stavba pod benediktinskou správou. V letech 1530–1631 je vystřídali protestantští duchovní. Nekatolíkům se dostalo velké podpory za správy Henckelů z Donnersmarku. Přítomnost nekatolického rodu ve městě dodnes připomíná dvoupodlažní kruhová rodová hrobka v zahradě farního kostela. V roce 1902 se Nový Bohumín dočkal výstavby evangelického kostela. Železniční doprava, významný prvek novodobých dějin města, podporovala výrazně jeho stavební rozvoj. Svědčí o tom reprezentativní budova nádraží, která byla dokončena v secesním stylu na konci 19. století. Historicky významné stavby dané doby doplňuje i budova městského úřadu či farní kostel Božského Srdce Páně.

Železnice přinášela zájem průmyslníků a od druhé poloviny 19. století bylo ve městě zakládáno hned několik významných podniků. V jejich čele stála Rourovna Alberta Hahna z roku 1886 společně s Moravskoslezskou akciovou společností pro drátěný průmysl, jejichž spojením byl na konci 40. let 20. století položen základ podniku Železářny a drátovny Bohumín, jenž patří i v současnosti k největším ve městě. Význam průmyslu dokládalo zřízení tramvajové tratě mezi Bohumínem a tehdejší obcí Šunychl – Bohumín-nádraží v roce 1902, která byla později rozšířena až do Polské Ostravy a představovala v průmyslové době důležitý dopravní spoj. Svou činnost ukončila tramvajová doprava v Bohumíně v roce 1973.

V současnosti se město stává větším dopravním uzlem díky stavbě dálnice D1. Je kladen důraz na vztah k okolní přírodě, o čemž svědčí zájem bohumínské veřejnosti o chráněné Hraniční meandry Odry, domov řady ohrožených živočišných druhů. Velkou pozornost získává kulturní život. Jeho podobu výrazně formují aktivity městské organizace K3 Bohumín (kultura, kino, knihovna) i činnost občanského sdružení Maryška, které stojí za každoročním kulturním festivalem Léto-kruhy. Touto cestou je tak stále více odkrýván potenciál Bohumína jako nejen ekonomicky, ale také kulturně a společensky přitažlivého města.

Historická budova nádraží, r. 2011

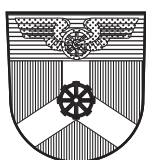
Závodní komplex drátovny, r. 1907

Radnice s farním kostelem Božského Srdce Páně, r. 2011

Náměstí s radnicí a farním kostelem Narození Panny Marie ve Starém Bohumíně, r. 1898

Adresa: Městský úřad Bohumín, Masarykova 158, 735 81 Bohumín, telefon: 596 092 111, e-mail: info@mubo.cz, www.mesto-bohumin.cz
• Starosta města: Ing. Petr Vícha • Počet členů zastupitelstva: 23 (ČSSD – 17 mandátů, ODS – 3, KSČM – 2, Top 09 – 1) • Počet obyvatel k 1. 11. 2011: 22 422, z toho 11 372 žen a 11 050 mužů • Rozloha: 3 109 ha

